

7

(35 WIN86)

12 WIN87

41 WIN88

96 WIN02

Zwolle

Windesheim

Overzicht opgravingen
Windesheim 1987- 2002

Zwolle februari 2003

Michael Klomp

Inleiding

In het kader van 'uitwerking oud onderzoek' is besloten om een uitgebreide beschrijving te maken van alle onderzoek en waarnemingen die in de regio Windesheim zijn gedaan. Centraal daarin staat het in 1986 op verzoek van de Stichting Windesheim 600 verrichtte proefonderzoek naar de restanten van het in 1387 gestichte klooster van de Moderne Devotie in Windesheim. Dit onderzoek vond plaats met toestemming van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Na 1987 zijn er nog tal van kleine archeologische onderzoeken en waarnemingen verricht.

Het doel van dit rapport is een overzicht te geven van de bewoningsgeschiedenis van Windesheim op basis van alle onderzoeken en waarnemingen. De meeste nadruk komt hierbij te liggen op de historische gegevens over het vermaarde klooster der Moderne Devoten en de discussie daarover.

De vondsthistorie van Windesheim

De locatie van het verdwenen klooster in Windesheim heeft in het verleden de gemoederen sterk bezig gehouden. De eerste vondstmelding stamt al uit de 17de eeuw. Henric Wolfsen ziet en tekent in 1643 in het koor van de kerk 'so de overblijfselen van de afgebroken muren rontsom noch uijtwijsden' een witte grafzerk. Het betrof de zerk van Jacob en Hendrik van Wilsem.¹ Deze grafzerk heeft op de hoeken de symbolen van de vier evangelisten. Een soortgelijke grafsteen bevindt zich op de begraafplaats Bergklooster te Zwolle. Deze steen van Jan Mulert Lubbertsz. dateert uit 1540.² De rondreizende 18de-eeuwse tekenaar A. Schoemaker vermeldt omstreeks 1730, met betrekking tot Windesheim het volgende: 'het hujs daer nu den domine in woont: dat aan het eijnde van de kerk staat was voor dese het kloosters sieckenhujs een steenworp van dit hujs: sijnde het gewese kerkhof: daer vindt men noch oude muragien.'³ De oude kerk van het klooster wordt door Schoemaker in het weiland noordelijk, tegenover de huidige kerk, gesitueerd.

Ook F.A. Hofer gaat er in een artikel in de Provinciale Overijsselsche en Zwolse Courant van 29 november 1901 vanuit dat de kerk in het weiland heeft gestaan. Bij de boerderij van Bredewold en naaste omgeving waren volgens hem toen nog diverse sporen van het klooster aanwezig.⁴ Op basis hiervan wordt door Van Beek en Clevis de vroegere kloosterkerk naast de pastorietaun en gedeeltelijk op het kerkhof gesitueerd. Tijdens het delven van graven is men in het verleden meerdere malen op muurwerk gestuit.⁵ Bovengenoemde vermeldingen kunnen echter slechts gezien worden als oppervlakkige waarnemingen.

In opdracht van de kerkvoogdij van de Nederlands Hervormde gemeente van Windesheim is in 1931 door de Belgische onderzoeker Laliou de la Rocq een kaart gemaakt van de resultaten van een wichelroede-onderzoek. Deze kaart is, zoals later uit archeologisch onderzoek is gebleken, volstrekt foutief.

Afb. 1.
Tekening van Henric Wolfsen uit 1643 met als opschrift: 'A MCCCCVI sterft meist. Jacob van Wilsem, canonic tot Utrecht, S. Jan, medefundator van Winssem b. v. d. sielen. Ao. XIIIc 14 sterft Henric v. Wilssem, drost van Zalland, borgem. Van Campen en procurator toe Winssem.' foto: Ben Vukers

Afb. 2.
Engel, leeuw, stier en adelaar; de vier symbolen op de hoekpunten van de grafzerk van Jan Mulert Lubbertsz.

Afb. 3.
Tekening van de kerk, de voormalige brouwerij, door A. Schoemaker gemaakt in 1730 (Collectie Stedelijk Museum Zwolle).

De eerste archeologische waarnemingen zijn pas gedaan in 1980. In een 4 m brede sleuf voor een persleiding zijn indertijd geen sporen van het klooster gevonden. Wel is op het stort materiaal uit de tijd van het klooster verzameld.⁶ Tijdens rioolwerkzaamheden in dezelfde periode, in de oostelijke berm van de Bergweg, zijn op twee plaatsen muurresten aangetroffen.

Het eerste werkelijke archeologisch onderzoek vond plaats in 1986. Het ging om een proefonderzoek naar de restanten van het klooster. Dit onderzoek werd in 1987 vervolgd. In 1988 en 2002 zijn door de archeologische dienst van de gemeente Zwolle nog twee kleine onderzoeken verricht. Het gaat hier om een locatie aan de westzijde van de Bergweg en een locatie aan de westzijde van de Veldweg.

De historische gegevens

De eerste vermelding van de naam Windesheim stamt waarschijnlijk uit 1028. In een oorkonde van de Duitse koning Koenraad II uit dat jaar wordt enkel de naam Windesheim vermeld.⁷ De oudste geschiedenis van Windesheim is voornamelijk gebaseerd op een hoevenlijst uit omstreeks 1310.⁸

In de tiende eeuw beschikte de Duitse koning over uitgebreid grondbezit, dat vooral in het westen van Salland lag. De abdij van Essen was al vóór 947 in het bezit gekomen van drie koninklijke hoven, Olst, Archem bij Ommen en Ierthe in de buurschap Lenthe.⁹

In Salland en Vollenhove waren de bisschop van Utrecht, de abdij van Essen en het Lebuïnuskapittel vóór de 12de eeuw de belangrijkste grootgrondbezitters. Vanaf de 12de eeuw begint ook de grote uitbreiding van het landbouwareaal door de ontginning van de woeste gronden. De eerste systematische ontginningen in het Oversticht zijn niet ouder dan de vroege 13de eeuw.¹⁰ Uit de schenking van novalia of novale tienden in Salland in 1169 door bisschop Godfried aan het Lebuïnuskapittel blijkt echter dat het streven daarnaar al veel ouder is.¹¹

Ook in Windesheim waren de abdij van Essen, het Lebuïnuskapittel en de bisschop van Utrecht de belangrijkste grootgrondbezitters. De abdij van Essen had hier als leen het goed Odink.¹² De hof van Windesheim en de hoeve van Engelbertus waren leen van het Lebuïnuskapittel en de hoeve van Lubbertus was een leengoed van de bisschop van Utrecht.¹³ Het is echter niet bekend of de resterende hoeve van Wolbertus een leengoed was of allodiaal bezit.

In de bovengenoemde lijst van hoeven uit 1310 gaat het om vijf afzonderlijke hoe-

ven waarvan één hoeve gesplitst is in twee kwarterven en een halve hoeve. Van de bestaande hoeven worden tevens de eigenaren vermeld. Het gaat om de volgende hoeven:

- 1) De hoeve van Lubertus van Windesheim
- 2) De hoeve van Wolbertus van Windesheim
- 3) De hoeve van Engelbertus van Windesheim
- 4) De hof van Windesheim
- 5) De halve hoeve Oding
- 6 Het kwarterf van Daling van Dese
- 7) Het kwarterf van Herman van Voorst

In het markeboek van Mastebroek uit omstreeks 1390 komen dezelfde vijf hoeven uit 1310 voor. Dit markeboek of grondregister van Mastenbroek is aangelegd ten behoeve van de verdeling van de waterschapslasten en gebaseerd op de verdeling van de Mastebroek. Het register is aangevuld met informatie tot ca. 1415.¹⁴

Mastebroek was vóór 1364 een bisschoppelijk domein, waarop de bewoners uit de omliggende buurschappen en andere belanghebbenden (onder andere de heren van Voorst) traditionele gebruiksrechten hadden. Deze rechten zijn echter nooit schriftelijk vastgelegd.

Tussen 1364 en 1390 is Mastebroek ontgonnen, maar pas na 1390 kreeg het de status van een polder met een eigen regeling van polderwerken en betaling van polderlasten.¹⁵

Van een marke of polder is dan ook volgens Zeiler vóór 1390 nog geen sprake.

De regulering van het gebruik van de gemene gronden en de beperking tot een vast aantal hoeven is in Salland niet ouder dan het begin van de 14de eeuw. Het begrip marke duikt vanaf dat moment op in allerlei betekenissen.

Afb. 4.
Reconstructie van de ligging van de vijf oorspronkelijke erven op het rivierduin naar R. van Beek. 1. Oding; 2. Hof van Windesheim; 3. Hoeve van Wolbertus van Windesheim; 4. Hoeve van Lubertus van Windesheim; 5. Hoeve van Engelbertus van Windesheim. Schaal 1:10.000

In Mastenbroek kreeg men per waar 6 morgen grond toebedeeld. In de buurschappen in Salland stond een waar gelijk met 4 morgen (ca. 5 ha).¹⁶ Een waar kan de aanduiding zijn voor een aandeel in een onverdeelde marke, maar heeft in de betreffende lijsten uitsluitend de betekenis van viertel of kwarthoeve. Wanneer de aanhef in het boek van de verdeling van de polder Mastenbroek 'In Wyndesem synt vijff hoeve elck hoff is viij (8) ware' gezien kan worden als een juiste lezing, zou dit betekenen dat de grootte van een hoeve in Windesheim neer komt op $8 \times 4 = 32$ morgen.¹⁷ Dit zou betekenen dat een volle hoeve in Windesheim twee maal zo groot was als een normale Sallandse hoeve. In het in 1390 aangelegde grondregister staat verder aanvullende informatie die te koppelen is aan de oudere lijst uit 1310. De hoeven van Lubbertus, Wolbertus en Engelbertus van Windesheim zijn nog steeds in bezit van dezelfde eigenaren. De halve hoeve Oding blijkt in bezit te zijn van ene Gosewijn van Werven, zoon van Oelrich van Werven. Het kwart erf dat in 1310 op naam stond van Daling van Dese is rond 1390 in bezit van Dirk Düninck van Dese. Het andere kwart erf is nog steeds in handen van de familie van Voorst. Als eigenaar wordt Roderik van Voorst vermeld, zoon van de in 1310 genoemde Herman van Voorst. De zonder eigenaar vermelde hof van Windesheim waarop in 1387 het klooster van de Moderne Devotie zou worden gebouwd, blijkt vóór 1320 in bezit te zijn van Johannes ten Hove of ten Have en later van Daem en Bertolt ten Hove. Op basis van deze historische gegevens is door Van Beek getracht de ligging van de oorspronkelijke erven op het rivierduin aan te geven.¹⁸

Het belangrijkste doel hierbij was natuurlijk de ligging van de hof van Windesheim. Op deze hof zou immers in 1387 het klooster van de Moderne Devotie gesticht worden. Om de locatie van de erven te bepalen maakte Van Beek gebruik van de ligging van de verbindingswegen tussen het rivierduin en de broeklanden aan de oostzijde en het rivierduin en het escomplex aan de westzijde.¹⁹ De hoeven van Wolbertus en Lubbertus liggen beide op het noordelijke deel van het rivierduin, ten noorden van de Dorpsstraat. De hoeve Oding en de hof van Windesheim liggen op het zuidelijke deel ten zuiden van de Dorpsstraat. De noordelijke grens van de hof van Windesheim lag noordelijk van de Dorpsstraat vlak achter het huidige kerkhof. De hoeve van Engelbertus ligt op een rivierduin ten westen van de Bergweg. Laatstgenoemde hoeve zal de grondslag vormen voor de latere havezathe Windesheim.²⁰

Een groot probleem is het bepalen van de juiste locatie van de later in de leenregisters genoemde goederen. Een goed voorbeeld is de in 1310 genoemde hoeve van Engelbertus van Windesheim. Deze hoeve is later ook bekend als het goed Ten Berghe-Ten Damme en komt in het leenregister van de Proosdij van St. Lebuinus voor als 'het guet toe Boven', 'Dairbaven', 'huys tho Winssem' en de 'havesathe Winsheym'. In totaal zeven verschillende namen en omschrijvingen voor hetzelfde complex.

Vanaf de 16de eeuw neemt het boerderijenbestand in Windesheim toe. In deze periode zien we de opkomst van de katersteden, die in gebruik zijn bij de keuterboeren.²¹ Peilingen uit de jaren 1520 en 1526 geven aan dat er in 1520 in totaal twaalf boerderijen aanwezig zijn waarvan er zeven gerekend kunnen worden tot de katersteden. In 1526 bestaat het totale aantal uit tien boerderijen door het wegvallen van twee katersteden.²² In de 17de eeuw blijft het aantal boerderijen constant. Het merendeel werd in het vuurstedenregister van 1682 aangeslagen voor één stookplaats. Belangrijke uitzonderingen waren de havezathe Windesheim met acht haarden, de pastorie met drie haarden, de herberg Nientap met twee haarden en de boerderijen Odink en de Odinkhof met respectievelijk drie en twee haarden. Uit deze korte opsomming van gegevens uit diverse historische bronnen komt duidelijk naar voren dat een deel van de grote erven uit de 14de en 15de eeuw nog tot het midden van de 17de eeuw een grote betekenis hebben gehad. De katersteden kwamen vanaf de 16de eeuw in wisselende samenstellingen voor, maar bleven klein.

Theorieën over de ligging van het klooster

Op verzoek van de Stichting Windesheim 600 werd in 1986 gestart met een archeologisch onderzoek naar het klooster Windesheim. Het was in 1986 precies 600 jaar geleden dat de stichting van het klooster plaats had gevonden. Ter gelegenheid van dit jubileum verscheen dan ook in 1987 de bundel 'Windesheim'. Hierin is een groot aantal artikelen opgenomen die handelen over het klooster. Drie hebben betrekking op de locatie

van het verdwenen klooster. In de artikelen van Van Beek en Clevis aan de ene zijde en Van Dijk aan de andere zijde werden twee totaal tegenover elkaar staande theorieën geformuleerd over de ligging van het kloostercomplex. Het één en ander heeft geleid tot een heftige discussie die in 1989 voorlopig onbeslist eindigde.

De theorie van Van Beek en Clevis ²³

Het vaststellen van de plaats van het klooster is in de theorie van Van Beek voornamelijk gebaseerd op de ligging van de hof van Windesheim. Deze wordt in 1386 geschonken aan het klooster. De hof was toen in handen van Bertoldus ten Have of ten Hove en leenroerig aan de proosdij van Deventer. Het lag tussen het land van Johan Ludikenssoon en Johan de Swarte.²⁴ Johan de Swarte was volgens het goederenregister van de abdij Essen de pachter van de helft van de hoeve Odink. Johan Ludikenssoon was toen de eigenaar van het land en de boerderij, dat eerder deel had uitgemaakt van de hoeve van Wolbertus van Windesheim.

Van Beek ging in zijn theorie uit van een strakke agrarische structuur bij de stichting van de buurschap waarbij de beschikbare gronden zo gelijk mogelijk over de vijf hoven waren verdeeld.

De grens tussen de hoeve Odink en de hof van Windesheim kwam op basis van deze gegevens te liggen tussen de huidige boerderijen Veldweg 1 en de Wytenhorst. De noordgrens moet ten noorden van het huidige kerkhof gelegen hebben.

De hoeve Odink was verdeeld in een half erf en twee kwartern. Het kwarterf, de hoeve van Herman van Voorst, werd gelijk gesteld met de latere Odinkhof. Op deze locatie heeft later een spieker gestaan die in handen was van de familie van Keppel.²⁵ Op basis van de resultaten van dit korte historische onderzoek is in 1986 een aantal sleuven gegraven. De aandacht was met name gericht op de gebieden ten noorden van de Dorpsstraat en de omgeving van boerderij Veldweg 1.

De resultaten van het archeologisch onderzoek en de historische gegevens hebben volgens Van Beek uitgewezen dat het klooster op een hoogte (de berg) ten noorden van de Dorpsstraat heeft gelegen. Het deel ten zuiden van de Dorpsstraat was al bewoond en werd in beslag genomen door een boerderij met eventuele bijgebouwen. Dit deel zou uitgroeien tot het agrarische gedeelte van het klooster. Het slopen van de boerderij ten behoeve van de bouw van het klooster is niet aannemelijk, omdat er ten noorden een groot onbebouwd gebied lag. Wel werd duidelijk dat de boerderij later vergroot is en verder naar het zuiden is komen te liggen. De plaatsing van het claustrum en de kerk op het terrein van de boerderij Veldweg 1 is volgens Van Beek dan ook volstrekt onjuist.

Uitgebreid bouwhistorisch onderzoek van deze boerderij door Groen en De Vries hebben aangetoond dat de houtconstructie gedateerd kan worden rond 1502, met een marge van 4,5 jaar. Het gebouw heeft altijd een agrarische functie gehad. De kelder van Veldweg 1 heeft samen met de kelder van de zuidelijk gelegen boerderij geen onderdeel uitgemaakt van het claustrum en wijkt qua datering van elkaar af.²⁶ Op basis hiervan wordt door Van Beek en Clevis de vroegere kloosterkerk naast de pastorietaan en gedeeltelijk op het kerkhof gesitueerd. Berends en de Vries onderschrijven deze theorie. De aanwijzingen hiervoor zijn echter mager. Naast een beerkuil, enkele afvalkuilen en een mogelijke ingraving van een muur zijn er geen concrete sporen van het klooster aangetroffen.

De theorie van Van Dijk ²⁷

Het klooster heeft volgens de theorie van Van Dijk gelegen op de zuidzijde van het rivierduin. Een belangrijk argument hiervoor is een passage uit het zogenaamde Chronicon Windeshemense van Joannes Busch. De vertaling van deze passage luidt volgens Van Dijk als volgt: '.....omdat de ligging van de plaats alleszins goed en voldoende geschikt leek en de grond van de hoogte te Windesheim op de zuidzijde daarvan met zijn talrijke vruchtbare akkers en weiden door de vrijgevigheid van zijn eigenaars reeds ten goede aan het klooster was gekomen.'²⁸

Busch vermeldt verder dat de stichtingsgroep enige tijd haar intrek nam bij de boer in zijn huis en hof aan de zuidzijde van het klooster, waar de magazijnen van het klooster stonden.²⁹ Vóór 1464 stonden ten zuiden van het klooster magazijnen waar in 1386 de oorspronkelijke boerderij moet hebben gestaan.³⁰

In de kroniek wordt verder vermeld dat onder het prioraat van Johannes Vos van Heusden (1391-1424) een grote boerderij werd gebouwd met woon- en werkruimten voor de leken, een dorsvloer in het midden, veestallen aan de zijden en vier graanopslagplaatsen.³¹ Het gebouw stond ten zuiden van het keukenkwartier dat haaks op de zuidvleugel van het klooster was gebouwd. Van Dijk stelt op basis hiervan dat wanneer de bouwsporen in de boerderij Veldweg 1 afkomstig zijn van deze oorspronkelijke kloosterboerderij, het klooster ten noorden van Veldweg 1 moet hebben gelegen. Een andere optie is dat het klooster ten noorden van de boerderij De Wee moet hebben gelegen. Volgens een goede vertaling van Busch moet de hof van Windesheim op de zuidzijde van het langgerekte rivierduin liggen. Een ander argument voor de locatie van het klooster in het zuiden wordt gevormd door de zogenaamde twee-kernentheorie van Van Dijk. De twee-kernentheorie is gebaseerd op een onderzoek naar de bouwwijze van kloosters van de congregatie van Windesheim in Duitsland en België. Het basismodel van een Windesheims klooster bestaat dan uit twee kernen: het wooncomplex en het industriële complex. Het eerste complex vormt het eigenlijke klooster en bestaat uit een kerk met aan de zuidzijde een omgang bestaande uit vier vrijwel gelijke gangen. Aan deze gangen liggen naast de kerk drie panden met daarin de gemeenschappelijke ruimten, de cellen en de slaapruiden. Haaks op bovengenoemde ruimten kunnen tal van kleine uitbouwsels voorkomen.

Het industriële complex bestaat uit een geheel van grotere en kleinere gebouwen die dienden voor de zelfvoorziening van het klooster. Het geheel was vaak minder strak geordend. In dit complex bevonden zich ook de onderkomens voor het lekenpersoneel. De restanten van een brouwhuis en de infirmerie (ziekenkwartier) dienen in dit gedeelte gezocht te worden.

Op basis van al deze informatie komt Van Dijk tot de conclusie dat de dienstgebouwen van het klooster zich waarschijnlijk niet alleen in het noorden -ten noorden van de huidige Dorpsstraat- maar ook in het zuiden bevonden. De erfscheiding met de Odinkhof was wellicht de zuidelijke begrenzing van dit gebied.³² Als locatie komt volgens hem de boerderij Veldweg 1 het meest in aanmerking. Het industriële deel wordt rondom de huidige kerk en pastorie geplaatst.

De theorie van Zeiler ³³

Zeiler stelt dat de reconstructie van vijf gelijkelijk over de hoge gronden van Windesheim verdeelde hoeven als werkhypothese minder geschikt is. Oude hoevenindelingen zijn generaties later door toedoen van vervreemding en vererving geheel verdwenen. Een hoeve vormt hier in de veertiende eeuw geen reëel bestaande agrarische eenheid als wel een basiseenheid waarop de belastingaanslag wordt berekend.³⁴

Met betrekking tot de ligging van het klooster vormt de locatie van 'Odink' volgens hem een belangrijke rol. Odink was van oorsprong een leengoed van de abdij van Essen en waarschijnlijk gesplitst in twee zelfstandige delen. Het eerste deel wordt in 1388 omschreven als 't Volschuldige hillige hoeve ende goedt, gehieten Odding'. Leenman van het goed was Roelve Johanssone des Swarten.³⁵ Zijn vader werd in 1387 aangeduid als buurman van de hof van Windesheim.

In 1594 wordt het goed nog steeds aangeduid als Odding. Vanaf 1650 wordt gesproken van erve en goed de Odinkhof. Dit erf kan gelijk worden gesteld met de bestaande boerderij de Odinkhof aan de zuidrand van het rivierduin. In de 18de eeuw wordt het adellijk huis, erve en goed de Odinkhof gesplitst in twee helften.³⁶

Het tweede deel van Odink bestaat volgens een omschrijving uit 1569 uit twee kwarterven die aangeduid worden als Odinck und Donningk. Volgens Zeiler zijn hierin de twee kwarterven die in de 14de eeuw op naam stonden van respectievelijk van Voorst en Theodericus Dünnick de Diese te herkennen. De laatste eigenaar is dan de naamgever van het niet te traceren Donningk, terwijl het deel Odink geïdentificeerd kan worden met de boerderij Veldweg 1. Deze boerderij is al sinds de Late Middeleeuwen bekend als de boerderij van Van den Oort.

Bovengenoemde historische gegevens met betrekking tot de verdeling van Odink zijn van belang voor de interpretatie van de vermelding in 1386 "de hof toe Windessem" gelegen tussen het land van Johan Ludikenssoen en het land van Johan de Swarte. Ludikenssoen was waarschijnlijk de eigenaar van een deel van de hoeve van

Wolbertus. Johan de Swarte zat als leenman op het halve erf Odink, de latere Odinkhof. De twee-kernentheorie van Van Dijk oogt volgens Zeiler betrouwbaar. Ook de hypothese dat er een afzonderlijk bedrijfsdeel heeft bestaan ten noorden van het claustrum en de lokalisering van de kloosterboerderij direct ten zuiden van het klooster is aannemelijk.³⁷ Uit de rentmeestersrekeningen valt immers af te leiden dat de kloosterboerderij waarschijnlijk gelijk is met het erf Odink. In de verschillende theorieën is er grote verwarring over wat er na de ontruiming van het klooster in 1580 is gebeurd. Van Dijk suggereert dat deze ontruiming pas later in 1594 plaatsvond met een vervolg in de periode 1596-1599. Aangezien het merendeel van de informatie over de ontruiming en de sloop te vinden is in de stadsrekeningen lijkt het erop dat de stad Zwolle eigenaar was geworden van de bouwvallen. In archiefstukken van het rentambt is niet of nauwelijks informatie te vinden. Zeiler gaat er vanuit dat het claustrum met de kloosterkerk niet onder het rentambt viel. Het bouwhuis (Odink/Van den Oort), brouwerij, lekenziekenhuis en de windmolen kunnen onmogelijke de resten van het eigenlijke klooster herbergen. Zuidelijk van de Dorpsstraat, op de hoek van de Hollewandsweg werd in de 17de eeuw de herberg de Nijentap gebouwd. Dit erf was vrij klein omdat er tussen de kloosterkerk en de Zandwetering nog maar heel weinig grond over was. Opmerkelijk is dat het kleine erf de Nijentap staat aangegeven met als westgrens een halvemaaanvormige lijn.³⁸ Deze lijn doet volgens Zeiler sterk denken aan een kooromgang. De overlevering dat de Dorpsstraat midden over het kloosterterrein loopt zou dan juist kunnen zijn. Een belangrijke vraag is echter of de zuidzijde van het claustrum direct aan de boerderij grensde. Van Dijk meet in zijn reconstructie 65 m van zuid naar noord, waarmee de noordzijde (tevens noordmuur kloosterkerk) ongeveer ter hoogte van Dorpsstraat zou komen te liggen. De weg zou dan de grens tussen claustrum en bedrijfsgedeelte markeren. Van belang is ook dat de Dorpsstraat ten opzichte van zijn westelijke en oostelijke pendant een omtrekkende beweging maakt, volgens Zeiler om het claustrum met kloosterkerk heen.³⁹

Conclusie

Zoals in de theorie van Zeiler al duidelijk is geworden blijkt het zeer gecompliceerd te zijn om de indeling in hoeven ten tijde van het klooster te reconstrueren. Door onder andere vervreemding en vererving blijkt de oorspronkelijke verdeling vaak verdwenen te zijn.⁴⁰ Van belang voor de bepaling van het klooster is de ligging van de hof van Windesheim. Hier werd in 1387 het klooster van de Moderne Devotie gesticht. De hof was toen in handen van Bertoldus ten Have of ten Hove en leenroerig aan de proosdij van Deventer. Het lag tussen het land van Johan Ludikenssoon en Johan de Swarte. In het leenregister van de abdij van Essen wordt deze Johan de Swarte als leenman van de helft van de hoeve Odink vermeld. De helft van de hoeve Odink moet dus naast de hof van Windesheim liggen. Hierbij komen we bij een andere probleem namelijk de opsplitsing van verschillende hoeven. Odink is al in de 14de eeuw verdeeld in drie delen. Het gaat om een half erf en twee kwarterven. Het is uiterst ingewikkeld om de ligging van de afzonderlijke delen te reconstrueren. Het half erf Odink was in handen van de familie Swarte en komt later als de Odinkhof voor. De twee kwarten komen voor als Odink en Donningk. Odink kan gelijkgesteld worden met de boerderij Veldweg 1 die ook bekend staat als de boerderij Van den Oort.

Uit deze informatie valt af te leiden dat het klooster tussen de Odinkhof en de hoeve van Wolbertus moet hebben gelegen. Dit betekent dat dit klooster zowel noordelijk als zuidelijk van de Dorpsstraat kan hebben gelegen. Archeologisch onderzoek ten noorden van de Dorpsstraat heeft weinig concrete gegevens opgeleverd. Wel werden een mogelijke ingraving van een muur, een beerkuil en enkele afvalkuilen uit de periode van het klooster aangetroffen.

Op basis van twee oude vermeldingen uit 1732 en 1901 lijkt het inderdaad het meest aannemelijk om de kloosterkerk in het weiland naast de pastorietuin en gedeeltelijk op het kerkhof te plaatsen. Het is echter gevaarlijk om op basis van deze vermeldingen uitspraken over de exacte ligging te doen. De aantekeningen zijn van eeuwen na de sloop van het klooster. Er kunnen zoals Schoemaker beweerde inderdaad muurresten onder het kerkhof aanwezig zijn, maar deze zijn niet vanzelfsprekend afkomstig van de kloosterkerk. Verder is het de vraag of de brokstukken van grafzerken bij de boerderij van

Bredewold in 1901 nog in situ lagen. Mijns inziens is het nog niet mogelijk om alle gebouwen van het klooster te localiseren. Er zijn archeologische en bouwhistorische gegevens voor de aanwezigheid van kloostergebouwen ten noorden van de Dorpsstraat. Toch is het niet uitgesloten om zuidelijk van de Dorpsstraat, tussen de Dorpsstraat en de boerderij Veldweg 1, ook nog kloostergebouwen aan te treffen. Door de bebouwing van dit gebied is hier geen archeologisch onderzoek verricht. Toch komen ook hier volgens zeggen oude muurresten in de ondergrond voor.⁴¹

De bodemkundige gegevens

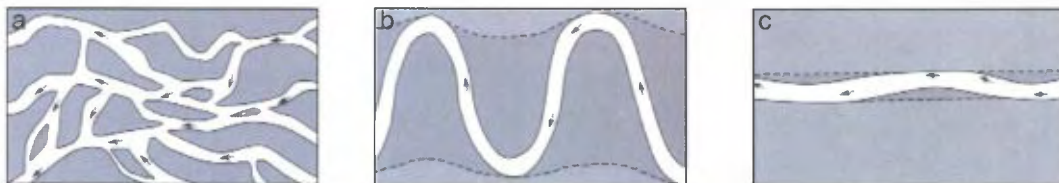
Windesheim ligt in het westelijke deel van Salland. Dit landschap, het rivierenlandschap van de Gelderse IJssel, bestaat uit twee karakteristieke onderdelen. Dichtbij de rivier ligt een hooggelegen gebied met rivierduinen en oeverwallen, dat tegenwoordig deels uit uiterwaarden bestaat. De klei- en zandafzettingen zijn hier in de laatste millennia door de rivier afgezet. De uiterwaarden en oeverwallen vormen samen de stroomgordel van de IJssel. Verder oostelijk ligt een lager gelegen gebied met zware kleiafzettingen. Deze vlakke gedeeltes vormen het komgebied van de IJssel.

Het rivierenlandschap van de IJssel is in het verleden veel gewijzigd. Naast het wisselen van de stroombedding veranderden ook de afzettingen van de rivier. De hoeveelheid water, slib en zand dat door de stroombedding getransporteerd werd, was afhankelijk van de wisselingen in het klimaat, veranderingen in het bovenstroomse deel van de IJssel en het ingrijpen van de mens.

In de Saale-ijstijd ontstond op de plaats van het latere IJsseldal een groot gletscherbekken. Dit bekken was ontstaan door het ingraven van een ijslob. Deze ijslob zorgde ervoor dat de oudere zandige rivierafzettingen werden weggedrukt. Tijdens de ijsbedekking werd op de bodem en flanken van dit bekken keileem afgezet. Na het smelten van de ijslob vormde zich op de plaats van het bekken een groot stuwmeer. Dit stuwmeer werd opgevuld door een dikke laag bekkenklei. Boven op deze kleilaag werden grote hoeveelheden rivierzand van de Rijn afgezet.

In de Eem-periode zorgde de veranderingen van het klimaat voor een stijging van de zeespiegel. Het water kon hierdoor in het IJsseldal niet meer goed weg. De rivier veranderde in een meanderende stroom. In de Eem-periode werd nauwelijks zand en grind afgezet.

De Weichsel-ijstijd zorgde echter weer voor het aangroeien van de ijskappen in het noorden. De zeespiegel daalde wat tot gevolg had dat de rivieren weer sneller gingen stromen. Grote delen van de Noordzee en rivierbeddingen kwamen droog te liggen. De wind kreeg hierdoor vrij spel. De voorloper van de huidige IJssel kreeg steeds meer zand en grind te verwerken en veranderde nu in een vlechtende rivier.

Afb. 5.
Drie verschillende rivierpatronen: a. vlechtende rivier, b. meanderende rivier en c. rechte of slingerende rivier.

Veel van de rivierduinen aan de oostkant van de IJssel, waaronder die van Windesheim zijn in deze periode ontstaan. Toch moet voorzichtigheid worden geboden met de datering van alle rivierduinen in de Weichsel-periode. Een groot aantal rivierduinen zijn vermoedelijk pas in het Holoceen gevormd. Een fraai voorbeeld hiervan is een rivierduin in Epse-Noord, ten zuiden van Deventer. Hier werd door archeologisch onderzoek aangetoond dat het betreffende rivierduin tussen de Vroege Bronstijd en de Late IJzertijd moet zijn ontstaan.

Het warmer wordende klimaat in het Holoceen zorgde weer voor een stijging van de zeespiegel. De stroming van de rivier werd hierdoor een stuk rustiger en veranderde in een meanderende rivier. Naast geleidelijke begroeiing van het landschap werd in deze periode in de lage delen dichtbij de rivier ook veen gevormd. Dit veen bevindt zich nog in de ondergrond van het oostelijk van Windesheim gelegen Windesheimerbroek en de Molenpolder.

In de loop van het Atlanticum en het Subboreaal vond een vergrote aanvoer van water, zand en slib plaats. De IJssel trad hierdoor steeds vaker buiten haar oevers. Zo ontstonden in de loop der tijd lage oeverwallen en werd in de lagere delen komklei afgezet. Onderzoek op meerdere plaatsen langs de Gelderse IJssel heeft uitgewezen dat de veenvorming pas in de Romeinse tijd stopte. In deze periode nam de hoeveelheid af te voeren water toe en trad de rivier vaker buiten zijn oevers. Er ontstond nu een duidelijk oeverwallen- en kommenlandschap. In de loop van de Middeleeuwen werd dit landschap nog sterker geaccentueerd. Op veel plaatsen werden de oeverwallen doorbroken door natuurlijke waterloopjes die zorgden voor de afwatering van het oostelijk gelegen dekzandgebied. Door het hoger worden van de oeverwallen bleef het water in het komgebied achter. In de Middeleeuwen heeft men daarom een stelsel van weteringen aangelegd. Deze weteringen liepen van zuid naar noord. De afwatering was hierdoor niet meer gericht op de IJssel maar via de Overijsselse Vecht op het Zwarte Water. Een goed voorbeeld hiervan is de Soestwetering bij Windesheim en Zuthem. Oeverwallen zijn bodemkundig moeilijk te onderscheiden van de jonge rivierduinen en worden daarom op kaarten vaak onder één categorie onder gebracht. Oude rivierduinen bevatten daarentegen minder kalk en worden gekenmerkt door een grotere mate van bodemvorming. Op veel rivierduinen/oeverwallen zijn in de late Middeleeuwen essen aangelegd. Essen zijn hoger gelegen landbouwgronden die gekenmerkt worden door een plaggendek.⁴²

Het archeologisch onderzoek

Onderzoek 1986, 1987 en 1988: op zoek naar het klooster

Vanaf 1986 heeft in Windesheim een groot aantal kleine archeologische opgravingen plaatsgevonden. Het ging hoofdzakelijk om proefsleuven. Het eerste archeologisch proefonderzoek vond plaats in 1986. Op verzoek van de Stichting Windesheim 600 en met speciale toestemming van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) werd een groot aantal proefsleuven aangelegd.

Het archeologische onderzoek in Windesheim was in eerste instantie gericht op de ligging en de restanten van het klooster van de Moderne Devotie. Tijdens het archeologische onderzoek kwamen echter sporen tevoorschijn die ouder of jonger waren dan het vermaarde klooster. Het doel werd nu om een zo compleet mogelijke bewoningsgeschiedenis van het gebied te verkrijgen. Dit hield in dat aan alle archeologische sporen evenveel aandacht werd besteed.

De datering van de opgegraven verschijnselen berust op de toepassing van typochronologie: het vondstmateriaal is vooral op basis van typologische- en technologische kenmerken gedateerd. Met name het aardewerk, glas, leer en het metaal kwamen hiervoor in aanmerking. Het meeste vondstmateriaal liet slechts een globale datering toe.

Het gebied tussen pastorie, Dorpsstraat en de N.H. kerk

De sporen uit het archeologisch onderzoek in dit gebied dateren van na 1350. Het gaat om een aantal afvalkuilen en een ingraving of uitbraaksleuf van een mogelijke muur (put 1-4, 6). In een opgravingsput (put 1), haaks op de Dorpsstraat, zuidoostelijk van de boerderij van Bredewold, werd een concentratie veldkeien aangetroffen. Veldkeien werden gebruikt als plaveisel maar kunnen ook verwerkt zijn in de fundering van gebouwen. Ten zuiden van de concentratie veldkeien lag een grote afvalkuil.⁴³ In deze kuil bevond zich naast aardewerk en steengoed, een groot aantal botten.⁴⁴ Tot de belangrijkste vondsten kunnen echter een ijzeren mes en een bronzen voorwerp in de vorm van een kruis worden gerekend. Het kruisvormige voorwerp is gegoten en kan mogelijk deel hebben uitgemaakt van een bronzen kroonluchter.

De kuil kan op basis van het aardewerk grofweg gedateerd worden tussen 1400-1500. Op het stort, ter hoogte van de afvalkuil, werd met een metaaldetector, een zilveren munt aangetroffen. Het ging om een stuiver van Filips de Schone, geslagen tijdens het regentschap van Maximiliaan uit de periode 1482-1495.⁴⁵

Wanneer deze munt daadwerkelijk afkomstig is uit het stort van de kuil kan de kuil na 1482 gedateerd worden.

Ten noorden van bovengenoemde afvalkuil werd in een sleuf (put 2), tussen de boerderij van Bredewold en de N.H.-kerk, een langgerekte ingraving aangetroffen. De ingraving had een noord-zuid oriëntatie en kan mogelijk geïnterpreteerd worden als een uitbraak-sleuf van één der gebouwen van het kloostercomplex. In de ingraving was geen mortel aanwezig. Uit een onderzoek naar de fundering van de N.H.-kerk is gebleken dat de onderste lagen baksteen los op elkaar waren gestapeld, zonder tras en kalkspecie. In deze ingraving bevond zich steengoed en aardewerk.⁴⁶ Van groot belang was de vondst van een zilveren munt. Het betrof hier een groot, geslagen tussen 1377 en 1393 onder hertog Willem I van Gulik.⁴⁷

In de overige opgravingsputten (3-4, 6) zijn alleen recente sporen geconstateerd. Onder de losse vondsten bevonden zich wel enkele scherfjes Pingsdorf- en kogelpot aardewerk. Het merendeel van het vondstmateriaal bestond uit aardewerk en steengoed uit de 15de eeuw en later.

Afb. 6.

Overzicht archeologische opgravingen 1986-2002.

Schaal 1:2000

2002

1988

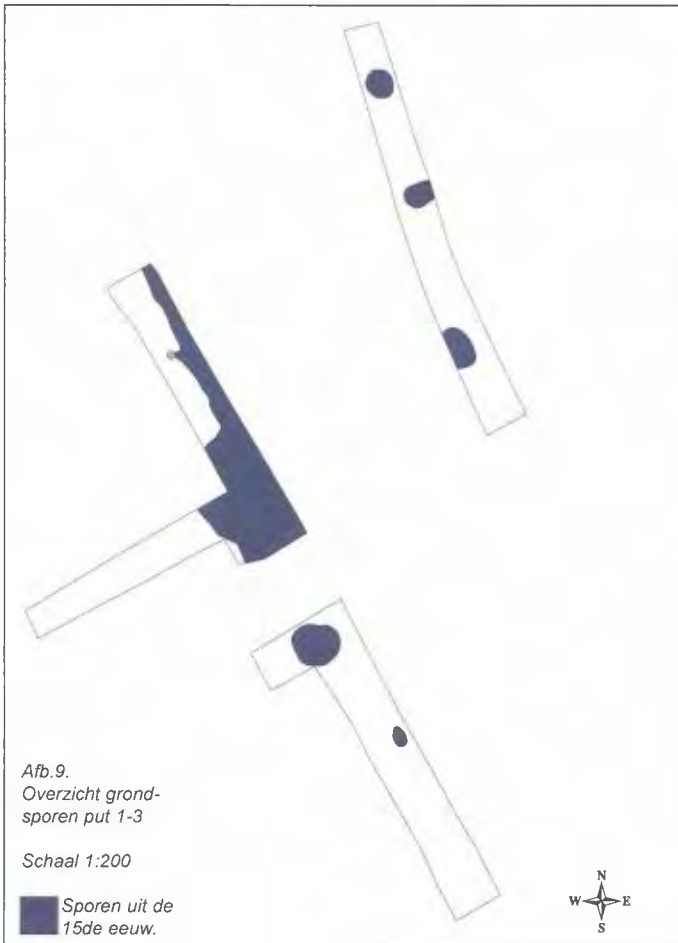
1987

1986

Afb. 7. Overzicht opgravingen in gebieden tussen de pastorie, Dorpsstraat en de NH-kerk, tussen pastorie, Dorpsstraat en de Bergweg en ten noorden van de pastorie.

Schaal 1:3000

Afb. 9. Overzicht grondsporen put 1-3

Schaal 1:200

Sporen uit de 15de eeuw.

Afb. 8.

Dubbele stuiver van Filips de Schone, geslagen tijdens regentschap van Maximiliaan van Oostenrijk. Opschrift voorzijde: +MO:ARCHIDVCV:AUVT:BG:CO:HOL rond een wapenschild van Bourgondie-Oostenrijk. Opschrift keerzijde: +SIT:NOMEN:DOMINI:BENEDICTV rond een gebloemd kruis met een roos in het hart, binnen een parelcirkel.

Afb. 10.

Zilveren groot van Willem I van Gulik (1377-1393). Opschrift voorzijde: + MONETA:NOVA:DE:NOVA:MAGENSIS rond een vierbenig kruis met de letters A/N/R/S. Opschrift keerzijde: WILHELM:DUX:GELRE:Z:COM:ZUTP rond een gekroonde tournooihelm.

Het gebied rond boerderij Veldweg 1

Noordoostelijk van de boerderij Veldweg 1, ook wel Den Oort genoemd, werd in een proefsleuf (put 7) een aantal onregelmatige sporen aangetroffen. In deze sporen bevond zich onder andere Pingsdorp en kogelpot aardewerk. Daarnaast werd ook aardewerk en steengoed uit de 15de eeuw en later gevonden.

Ten zuiden van put 7 werd in een klein proefputje (put 8) een aantal 17de/18de eeuwse kuilen waargenomen. Onder deze kuilen kwamen sporen te voorschijn uit de 15de eeuw.⁴⁸ Op uitdrukkelijk verzoek werden in 1987 verder rond boerderij Van den Oort nog twee sleuven (E en D) aangelegd. Deze sleuven lagen aan de noord- en westzijde van de boerderij en waren tot op het dekzand verstoord.⁴⁹

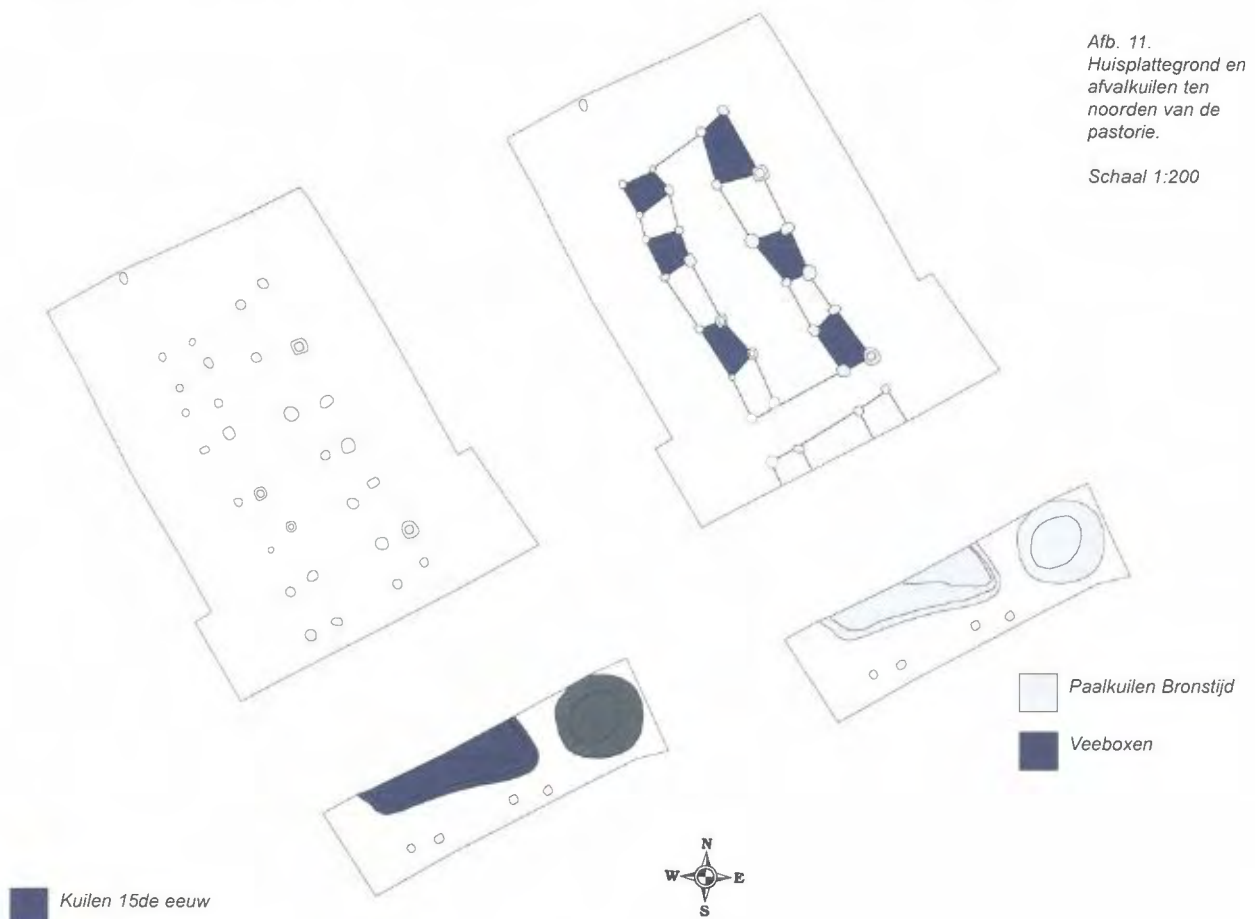
Het gebied tussen Pastorie, Dorpsstraat en Bergweg

In dit gebied is weinig archeologisch onderzoek verricht. In de oostelijke berm van de Bergweg zijn bij rioolwerkzaamheden, op twee plaatsen, oude muurresten van bakstenen aangetroffen. Het ging om bakstenen met formaat 27 x 13 x 6.5 cm. Volgens Clevis en van Beek zouden de resten kunnen wijzen op een ommuring van het kloosterterrein.⁵⁰ Oostelijk van de Bergweg is een proefsleuf (put 5) aangelegd. Hierin waren alleen recente sporen aanwezig

Het gebied ten noorden van de Pastorie

Tijdens het archeologische onderzoek in 1987 door de archeologische dienst van de gemeente Zwolle werd een groot deel van een plattegrond van een huis gevonden. De plattegrond werd verstoord door een recente persleiding en twee 15de eeuwse afvalkuilen. In één van deze afvalkuilen werd een hoeveelheid aardewerk en steengoed aangetroffen.⁵¹ Het gaat hier om de proefsleuven 9, 11 en 12.

De huisplattegrond bestaat uit vier rijen paalsporen, waarvan de buitenste twee rijen aangemerkt kunnen worden als buitenstijlen en de twee binnenste rijen als binnenstijlen.

De diepte van de buiten- en binnenstijlen is vrijwel gelijk. Beide type stijlen zullen een dakdragende functie hebben gehad.⁵²

De huisplattegrond kan getypeerd worden als een drieschepig woonstalhuis en heeft een gemiddelde lengte van ca. 18 m en een breedte van 4 tot 4.50 m. Het huis heeft een dwarsgang die de scheiding vormt tussen een woon- en een stalgedeelte. Aan de zuidzijde liggen vier palen die waarschijnlijk de afsluiting van het woongedeelte vormen. De palen kunnen echter ook onderdeel zijn van een tweede dwarsgang. In dat geval ligt een deel van het huis nog onder de tuin van de pastorie.

In het stalgedeelte worden door Van Beek alternerende veeboxen geplaatst.⁵³ De breedte van het huis is te klein voor de plaatsing van veeboxen voor grootvee, tegenover elkaar.

De datering van de huisplattegrond uit Windesheim is problematisch. Verlinde plaatst het huis op basis van vergelijkbare plattegronden uit Rechteren (Dalfsen), Vasse (Tubbergen) en de Margijnen Enk in Deventer in de Midden-Bronstijd.⁵⁴ Volgens Van Beek en Wevers moet het huis uit de Vroege Bronstijd dateren. Het bijbehorende aardewerk wijst ook in deze richting. Het huis in Windesheim kan dan mogelijk als een voorganger worden gezien van het bredere huis van het type Emmerhout.

Tijdens het onderzoek in dit gebied zijn in totaal 51 scherven handgemaakt, prehistorisch aardewerk verzameld. Vier scherven hiervan zijn afkomstig uit grondsporen, het overige deel is tijdens de aanleg of schaven van het vlak geborgen.

In Windesheim zijn vanaf 1986 tot 2002 verschillende kleine opgravingen en waarnemingen uitgevoerd. Tijdens drie opgravingen werd prehistorisch aardewerk aangetroffen. In totaal zijn 125 scherven gevonden. Het merendeel, 97 scherven, is afkomstig van de opgravingen in 1986 en 1987 ten noorden van de pastorie. Tijdens dit onderzoek, aangeduid als WH I, werd een groot deel van een huisplattegrond aangetroffen. De tweede vindplaats WH II ligt ten westen van het kerkhof langs de Bergweg. Hier werden in 1988 9 scherven gevonden. De laatste opgraving in 2002, ten westen van de Veldweg, WH III, leverde 19 scherven op.

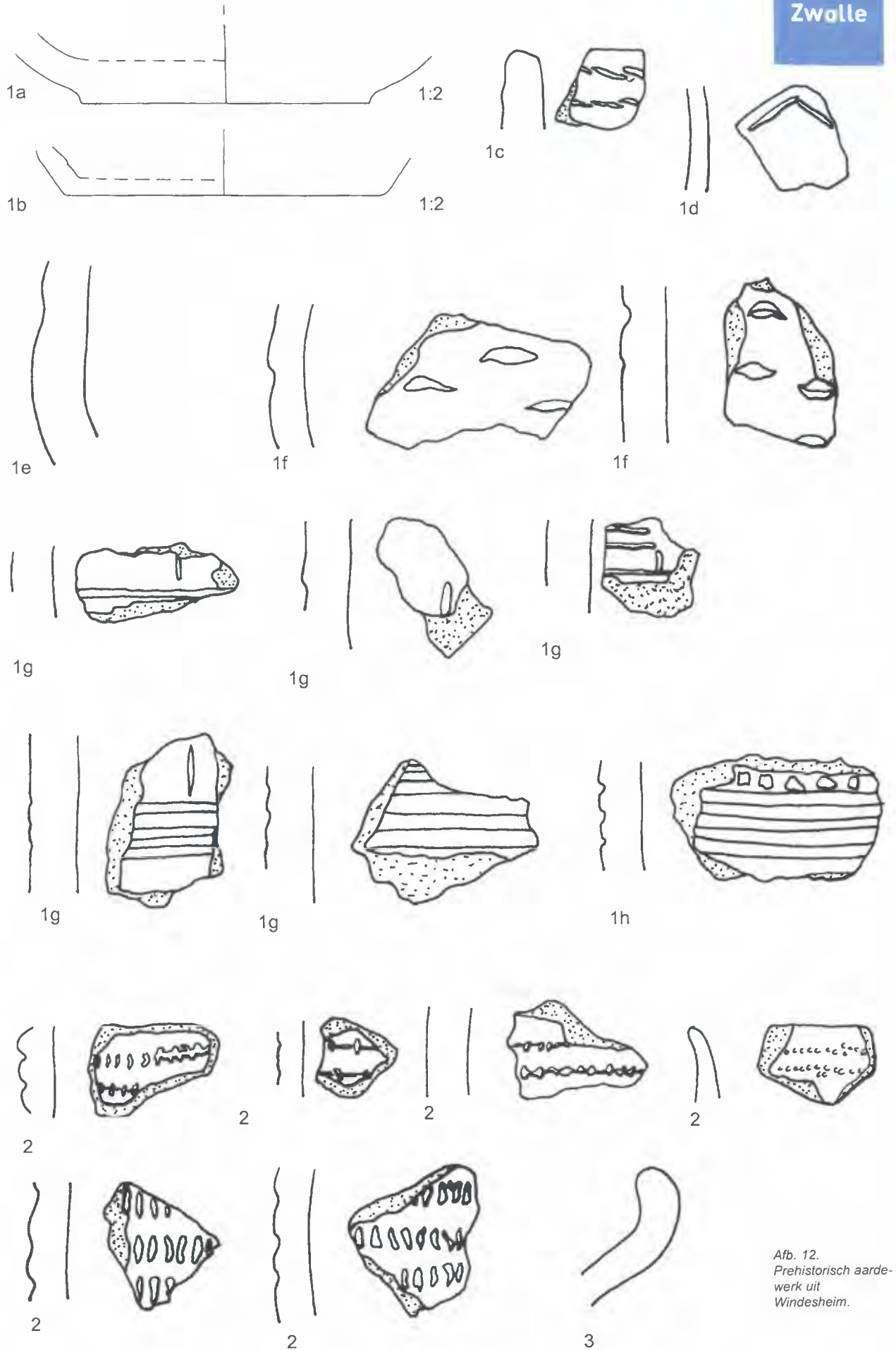
Het aardewerk (Harriët Wevers)

Onder de 97 scherven uit WH I zijn 4 randscherven en 3 bodemscherven aanwezig. De randscherven zijn te klein om de vorm van de potten, waarvan ze afkomstig zijn, te herleiden. Eén versierde scherf is voorzien van touwindrukken of spatelsteekjes. Een tweede randfragment heeft een dikte van 4 mm en een geschatte diameter van ca. 12 cm. Dit randje is afgerond en iets naar buiten gebogen. Van de bodemscherven zijn twee fragmenten (afb. 1a en b) groot genoeg om de diameter te kunnen bepalen. Het gaat om respectievelijk 11 en 12 cm. Eén fragment heeft een klein standvoetje (afb. 1b). Van de 97 scherven zijn er 17 (17.5 %) versierd. De decoratie vertoont veel variatie. Naast een versiering door middel van lijnen of getrokken gleuven (5 stuks) (afb. 1g), rijen getande spatelindrukjes in combinatie met lijnen (1 stuk) (afb. 1h) en spatelsteekjes (2 stuks) (afb. 1i) komen ook scherven voor met een zogenaamde Wikkeldraadversiering (6 stuks) (afb. 2)

Onder de scherven met een versiering van spatelsteekjes bevindt zich een randfragment met indrukken bovenop de rand en de wand (afb. 1c) en een wandscherf met steekjes die mogelijk deel uitmaken van een visgraat motief (afb. 1d).

Van de scherven met een Wikkeldraad versiering kunnen vier fragmenten tot het wijd gewonden type en twee tot het eng gewonden type worden gerekend. Alle scherven hebben echter twee of meer evenwijdig aan elkaar lopende rijen van deze indrukken. Of deze versiering is aangebracht door middel van een met een touwtje omwikkeld voorwerpje of met een spateltje, is onduidelijk.

Wanneer gekeken wordt naar de technische kenmerken van het aardewerk valt op dat 7.2 % gerekend kan worden tot het zacht gebakken materiaal en 41.3 % tot het hard gebakken aardewerk. Wat betreft de verschraling valt op dat 32 % van de scherven gekenmerkt wordt door een grove verschraling. Naast steengruis is ook kwartsgruis voor de verschraling gebruikt. In WH I was dat bij 17.5 % het geval. Ook de oppervlaktebehandeling kan gezien worden als een technisch kenmerk. 28.8 % van het aardewerk is glad of gepolijst, terwijl 36.1 % een ruw oppervlak heeft.

Afb. 12.
Prehistorisch aarde-
werk uit
Windesheim.

Naast scherven zijn nog twee andere voorwerpen van keramiek aangetroffen. Het gaat om een deel van een spinklosje en een niet nader te determineren voorwerp.

Tot het vondstmateriaal behoren verder 37 stukken vuursteen. Twee daarvan kunnen geïnterpreteerd worden als kernstenen en zeven als afslagen.

Het aardewerk van WH I kan op basis van vergelijking met een complex uit Rechteren (gemeente Dalfsen) in de tweede helft van de Vroege Bronstijd (2200- 1800 BC) worden gedateerd. Verlinde dateert het aardewerk van Windesheim en Rechteren eveneens in de Vroege Bronstijd. De aanwezigheid van een mogelijk stafbandje, de gelijkenis van een scherf (afb. 1e) met materiaal uit de Drakenstein fase en een hoog percentage dikwandig en grof verschaald materiaal nijgt al naar een datering in de Midden Bronstijd. Onder het aardewerk uit WH II bevinden zich 9 scherven waarvan 2 fragmenten zijn versierd

Beide scherven worden gekenmerkt door nagelindrukken. Als verschralling is naast steengruis ook aardewerk gebruikt. Het materiaal moet gedateerd worden in de Vroege Bronstijd.

Uit WH III komen in totaal 19 scherven, waaronder 2 randfragmenten. Eén randscherf was afkomstig van een grote pot met een diameter van 22 cm. De randscherf wordt verder gekenmerkt door een licht naar buiten staande hals en schouder. De rand is naar binnen afgeschuind (afb 3). Wanneer gekeken wordt naar het baksel valt op dat 36.8 % van het materiaal gekenmerkt wordt door een zacht baksel en 21.1 % door een hard baksel. Slechts 15.8 % van de scherven heeft veel verschralling die in alle gevallen bestaat uit steengruis.

Van de 19 scherven is 42,1 % glad of gepolijst en voelt 21 % voelt ruw aan. Onder de exemplaren met een ruw oppervlak is 5,3 % geruwd en 5,3 % besmeten.

Het verschil in technische kenmerken en de vondst van de besmeten scherf wijst op een datering in de Late Bronstijd/Vroege IJzertijd (1200-550 v. Chr.).

Het gebied ten westen van het kerkhof langs de Bergweg

Hier is in 1988 een opgravingsput aangelegd. De meeste sporen bestonden uit kuilen die afkomstig waren van omheiningen. Er is echter ook een grote afvalkuil aangetroffen. De kuil had een mestvulling, afgedekt met schoon zand. In deze kuil is later rond 1400 een nieuwe kuil gegraven. De oorspronkelijke kuil kon helaas niet in zijn totaliteit opgegraven worden.

Van de vulling is een zadenmonster genomen om vast te kunnen stellen of de mestvulling afkomstig was van dierlijke mest of menselijke beer. Dit onderscheid is ook van belang voor de functie van de kuil.

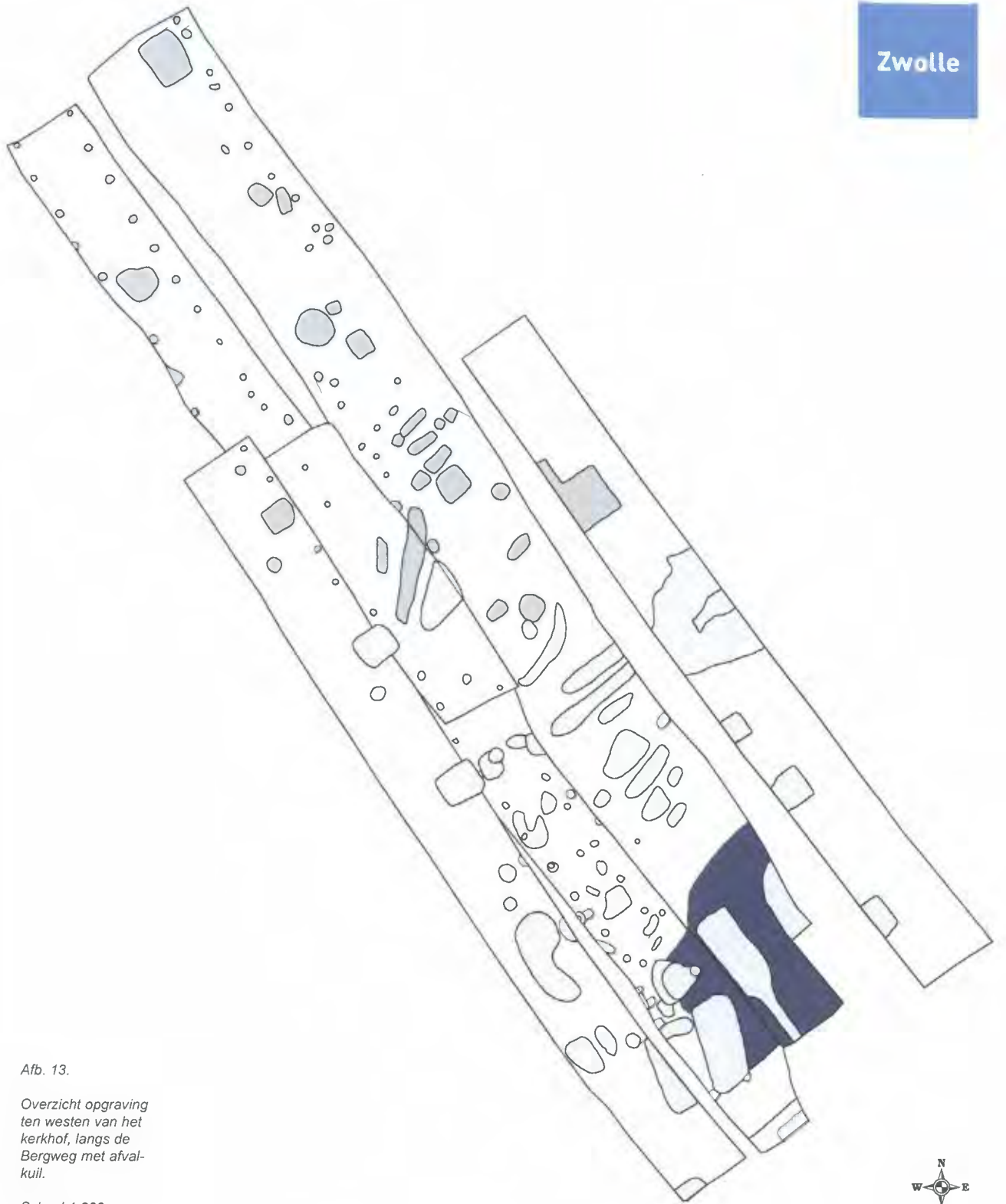
Analyse van het botanische monster heeft uitgewezen dat het om pure menselijke uitwerpselen gaat. Een belangrijk gegeven hiervoor is de aanwezigheid van druiven en vijgen. Dit zijn immers producten die niet aan dieren gevoerd werden. Als diervoer werd veelal stro, hooi en bladresten gebruikt, maar sporen hiervan ontbraken in de kuil. Naast fruit werd er ook een groot percentage graan gevonden. Het ging dan voornamelijk om rogge. Tussen de rogge werden veel akkeronkruiden aangetroffen. Alle granen zijn gefragmenteerd door maal- en of kauwbewegingen.

Kenmerkend voor de vulling is het ontbreken van grotere botten, noten, eierschalen, aardewerk, hout en leer. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de vulling afkomstig is uit een goed afgesloten beerput waar geen groter keuken- of huisafval in terecht kon zijn gekomen.

De jongere kuil, met een datering van circa 1400, bevatte naast wat aardewerk een zeer bijzonder hoornen brilmontuur.⁵⁵ De knijpbril is rond 1280/1290 in Noord-Italië uitgevonden en kon vervaardigd zijn van hoorn, been of hout. De glazen waren van glas of zelfs van geslepen bergkristal. Een complete bril met glazen is in 2001 aangetroffen in Bergen op Zoom.⁵⁶

De oudste vermelding van een bril in de historische bronnen stamt uit 1305.⁵⁷ Brillen werden in die periode vaak geassocieerd met het kloosterleven. Het is daarom niet vreemd dat de oudste figuratieve afbeelding van dit type bril uit 1352 een Dominicaner monnik betreft.⁵⁸

Op basis van de vondst van twee complete brilmonturen en negen fragmenten uit

Afb. 13.

Overzicht opgraving
ten westen van het
kerkhof, langs de
Bergweg met afval-
kuil.

Schaal 1:200

Afb. 14.
Hoornen brilmon-
tuur uit rond 1400.

Wienhausen bij Celle in 1953 is door Appuhn een typologie van de knijpbrillen opgesteld.⁵⁹ In deze typologie wordt een technologische ontwikkeling zichtbaar. Chronologisch zijn de brillen niet onder te verdelen omdat de verschillende typen naast elkaar voorkomen.

De bril uit Windesheim kan gerekend worden tot het type 1 en wordt gekenmerkt door een montuur met daarin twee onderbrekingen. Deze onderbrekingen zijn noodzakelijk voor de plaatsing van de glazen. Na de bevestiging van de glazen werd het montuur op de plaatsen van de onderbrekingen versterkt door middel van garen of draad. De andere twee typen brillen hebben een meer gedrongen montuur waardoor de bril beter op de neus te plaatsen is. De bevestiging geschiedde net als bij het eerste type middels garen of draad of door het vastklemmen tussen twee identieke helften.

De knijpbrillen uit Oostenrijk (Wienhausen) en Duitsland (Freiburg) zijn vervaardigd van linde- of buxushout.⁶⁰ Hout is vrij licht en daarom uitermate geschikt als grondstof voor de brillenmakerij. Rond 1500 zien we zelfs de opkomst van de nog lichtere leren brillen. Naast Duitsland en Oostenrijk zijn er ook vergelijkbare exemplaren bekend uit Londen en Bergen op Zoom. Beide monturen van deze brillen zijn echter van been. Het Londense exemplaar is gemaakt uit een metacarpus van een rund, de bril uit Bergen op Zoom is gesneden uit het onderbeen van een stier.⁶¹ Het exemplaar uit Windesheim is van hoorn vervaardigd.

Een grafkelder te Windesheim uit de 18de eeuw ⁶²

In april 1987 werd tijdens een restauratie van de Nederlands Hervormde kerk in Windesheim een grafkelder ontdekt.⁶³ De grafkelder was bereikbaar door een trap met zeven treden en had een afmeting van 2.30 x 1.70 m. De maximale hoogte bedroeg 1.50 m.⁶⁴ In de kelder werden de restanten van twee kisten aangetroffen met daarin twee skeletten. Van de grafkisten waren alleen de ijzeren nagels en de hengsels nog bewaard gebleven.

De beide kisten lagen op drie halfsteens muurtjes van twee lagen hoog.

Een uitgebreid onderzoek naar de skeletten heeft aangetoond dat het ging om twee individuen: en man en een vrouw.⁶⁵ De man is circa 1.70 m lang geweest en had een leeftijd tussen de 40 en 50 jaar. De rechterzijde van het lichaam was sterker ontwikkeld dan de linkerzijde. De romp was daarentegen vrij zwak ontwikkeld. Op basis van deze gegevens kan geconcludeerd worden dat de man mogelijk rechtshandig is geweest en in zijn leven geen echte zware arbeid heeft verricht. Revalidatiearts Kockelbergh komt tot de conclusie dat de man lendewervels had met sporen van zogenaamde spondylotische randlijstwoekeringen, welke plaatselijk tussenwervelschijf overbruggend zijn.⁶⁶ De vrouw had relatief sterk ontwikkelde onderarmen en een duidelijke vergroeiing van de vierde tot en met de elfde borstwervel. Ook twee vingerkootjes waren aan elkaar gegroeid en enkele andere vertoonden een sterke mate van slijtage. De vrouw was gezien haar gebit geen echte schoonheid. Zij heeft in haar leven te kampen gehad met een stramme rug en pijnlijke vingers. De wervelkolom vertoonde een uitgesproken vorm van Scoliose en sporen van een uitgebreide spondylotische randlijstwoekering. Of zij hiervan klachten heeft ondervonden is onduidelijk. Opmerkelijk is verder dat de peesovergangen van de vrouw verbeningen vertonen, met name aan het borstbeen.⁶⁷ De vrouw zal volgens Kockelbergh klachten hebben gehad, diffuus en gegeneraliseerd, van haar bewegingsapparaat.

Tijdens het archeologisch onderzoek in de kelder is een aantal bijvondsten gedaan. Het gaat om een paar verzilverde manchetknopen bij de man en enkele benen knopen bij de vrouw.

De kelder is moeilijk te dateren maar zal van vóór de verbouwing uit 1824 stammen. Kort daarna werd een verbod op het begraven binnen kerken opgesteld. Ook de manchetknopen wijzen op een datering in de periode 1775-1825. Het dragen van manchetknopen werd in de tweede helft van de 18de eeuw langzamerhand populair. De man-

Afb. 15.
Hengsels en nagels
van de grafkisten.

chetknoop is vergelijkbaar met een exemplaar uit Zwolle en Haarlem.⁶⁸ Beide knopen zijn eveneens te dateren tussen 1775-1825.

Uit een akte uit het archief van de Hervormde gemeente Windesheim wordt duidelijk dat de skeletresten toe te schrijven zijn aan Joachim van Plettenberg en zijn echtgenote Cornelia Charlotte Feith.

Joachim van Plettenberg was in zijn leven onder andere buitengewoon raad van Nederlands-Indië en gouverneur van de Kaap de Goede Hoop geweest. Hij stond bekend als fel aanhanger van stadhouder Willem V. Hij vestigde zich in 1785 op de havezathe Windesheim, waar hij op 18 augustus 1793 overleed. Van Plettenberg leed aan een sluimerende borstziekte en is ruim 56 jaar oud geworden. Hij werd volgens de akte bijgezet in een speciaal gemetselde bakstenen grafkelder.⁶⁹ Cornelia Charlotte Feith was in 1767 in Batavia gehuwd met Joachim van Plettenberg. Het echtpaar bezat het huis Kamperstraat 20-22, waar zij in de winter woonden. Cornelia Charlotte Feith heeft in dit huis nog in 1811 keizer Napoleon ontvangen en onderdak verleend.⁷⁰ Zomers vertoefde het echtpaar en later de weduwe op het huis Windesheim. Op dit landgoed heeft zij zelfs in de periode 1793-1796 de tuinaanleg laten veranderen.⁷¹ Architect was de bekende ontwerper Jacob Otten Husly.

In 1812 is Cornelia Charlotte Feith in de grafkelder te Windesheim bijgezet.

Het gebied ten westen van de Veldweg

In dit gebied is in 2002 een archeologisch onderzoek verricht waarbij een aantal grondsporen is aangetroffen. Het ging om een aantal zwarte kuilen op rij. In eerste instantie werd de mogelijkheid geopend dat we hier te maken hadden met een deel van een plattegrond van een huis of schuur. Nader onderzoek bracht aan het licht dat het waarschijnlijk ging om mesolithische haardkuilen. Het gaat om 14 haardkuilen. De haardkuilen zijn de overblijfselen van een Mesolithisch jachtkamp.

In de gemeente Zwolle zijn in het verleden al meer nederzettingen uit het Mesolithicum opgegraven. Het gaat dan om een site aan de Oude Deventerstraatweg in de Schellerdriehoek en één in Hanzeland.

Op de nederzetting aan de Oude Deventerstraatweg zijn in totaal ca. zestig haardkuilen en een concentratie vuursteenafslagen opgegraven.⁷² De vuursteenafslagen zijn de restanten van een vuursteenatelier. De nederzetting aan de Oude Deventerstraatweg is te vergelijken met nederzettingen in Mariënberg en Oude Pekela. De nederzetting op het Hanzeland is veel kleiner en bestond uit een tiental haardkuilen. Vuursteen is in deze kuilen echter niet aangetroffen.

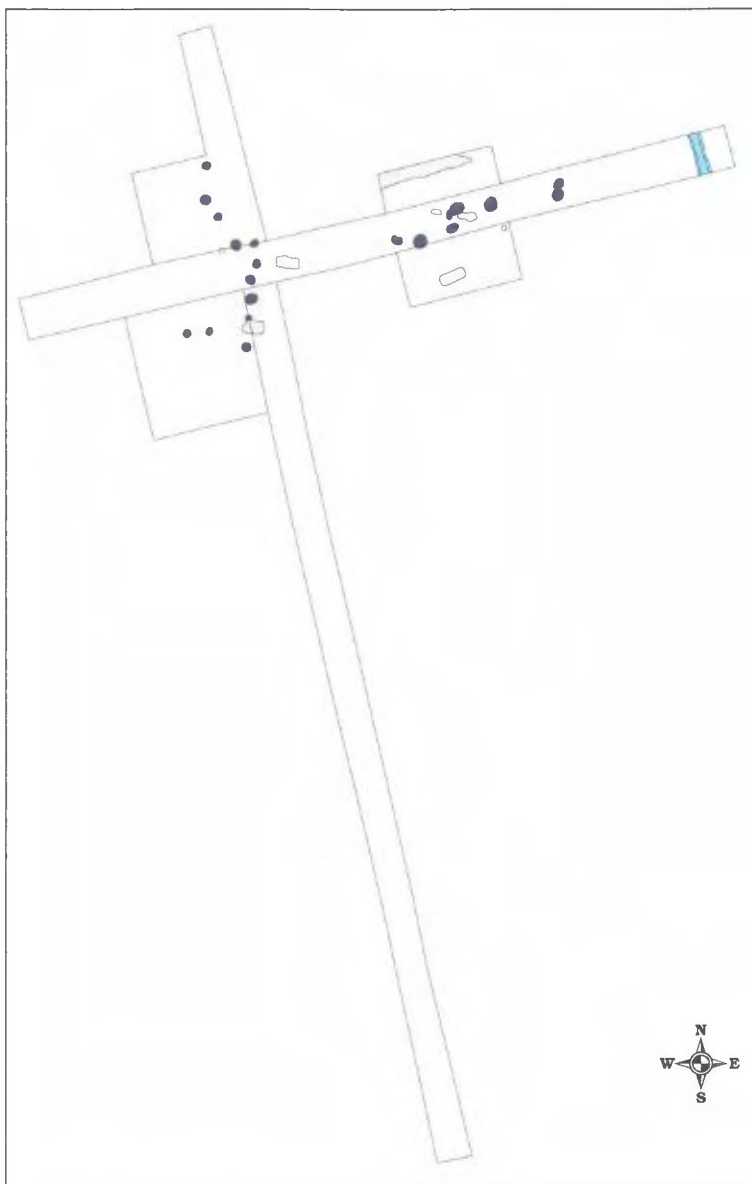
Afb. 16.
Cornelia Charlotte Feith (1744-1812), vrouw van Joachim van Plettenberg. Schilderij op doek, 78x61 cm. Particulier bezit. (Stichting Iconographisch Bureau)

Afb. 17.
Joachim van Plettenberg (1739-1793). Schilderij op doek, 78x61 cm. Particulier bezit. (Stichting Iconographisch Bureau)

Afb. 18. Overzicht opgravingen rond boerderij Veldweg 1 en gebied ten westen van de Veldweg.

Onderzoek naar één van de grootste Mesolithische nederzettingen in Nederland, op de grens van de gemeentes Pekela, Stadskanaal en Veendam, leverde een groot aantal hardkuilen en vuursteenvondsten op. Opvallend was het feit dat de verspreiding van de hardkuilen niet overeenkwam met de plekken waar de meeste vuursteen gevonden werd.⁷³ Ook in Epse-Noord werd dit zelfde fenomeen geconstateerd. Van de 183 uitgezeefde hardkuilen leverde echter maar 74 kuilen vuurstenen artefacten op. Dit is slechts 40 procent van de kuilen. Het Mesolithische kampement in Windesheim lag op de top van een dekzandkopje. Het bodemprofiel was op de top behoorlijk aangetast, de E-horizont en de B-horizont waren volledig in de bouwvoor opgenomen. Op de flanken was echter een uitwiggende E-horizont zichtbaar. Opvallend was dat alle hardkuilen op de top van het dekzandkopje te vinden waren. Het onderzoek in Oost-Groningen van 322 hardkuilen gaf juist te kennen dat het merendeel op de flanken van de grotere dekzandrug gelegen was. Dit lijkt tegenstrijdig met de resultaten van het onderzoek in Windesheim maar is dit allerminst. De kuilen in Windesheim lagen immers duidelijk op de flank van de centraal gelegen dekzandrug/rivierduin. Het dekzandkopje uit het onderzoek moet gezien worden als een vorm van microreliëf op de flank.

Afb. 19.
Overzicht grondsporen ten westen van de Veldweg met Mesolithische haardkuilen.

Schaal 1:200

Middeleeuws aardewerk bij de Odinkhof

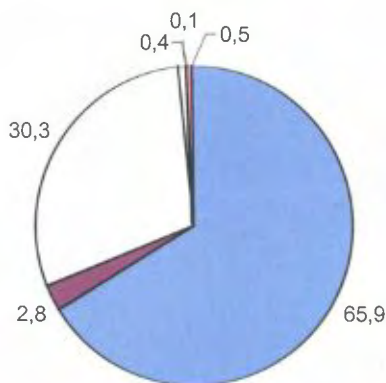
In oktober 1993 werd tijdens een veldverkenning een groot aantal middeleeuwse scherven aangetroffen. De scherven zijn gevonden op een akker in het zuiden van Windesheim. Op deze locatie, gelegen op het zuidelijke puntje van het rivierduin van Windesheim, heeft de Odinkhof gelegen. Op het kadastrale minuutplan uit 1832 zijn twee huizen te zien. Het terrein is dan bekend onder de toponiem het Oude Klooster. Het huis de Odinkhof is eigendom geweest van de familie van Keppel en is in 1841 afgebroken. Een groot deel van de fundering van dit gebouw is nog in de bodem aanwezig.⁷⁴

Het merendeel van het vondstmateriaal is globaal te dateren in de periode 1050-1150. Het gaat dan voornamelijk om kogelpot, Pingsdorf en Paffrath aardewerk. Het lokaal vervaardigde kogelpot beslaat bijna 70 % van het materiaal. Een tweede grote groep is het Pingsdorf aardewerk met ca. 30 %.

Naast het aardewerk uit de periode 1050-1150 is er ook ouder aardewerk gevonden. Het gaat om een prehistorische scherf en twee fragmenten Badorf aardewerk.⁷⁵

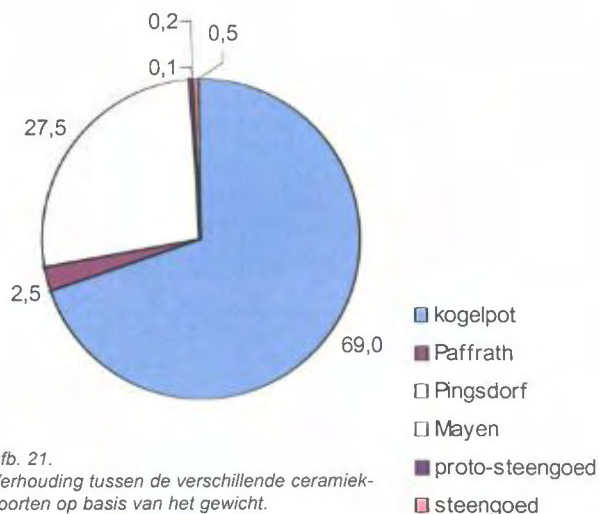
Aan het eind van de jaren 80 van de vorige eeuw was het moeilijk om een archeologisch verhaal over Windesheim te schrijven. Er moest en zou een klooster gevonden worden. De opgravingsresultaten wezen uit dat over grote delen de ondergrond tot op het dekzand verstoord was, waardoor muurwerk volledig verdwenen was. Dit was voor sommige historici moeilijk verteerbaar. Langzaam kregen historici meer vat op gegevens waardoor een genuanceerder beeld ontstond over de ligging van het klooster zoals dat door Zeiler wordt verwoord.

Afb. 20.
Verhouding tussen de verschillende ceramieksoorten op basis van het aantal scherven.

Keramieksoort	aantal	percentage
Kogelpot aardewerk	531	65.9
Paffrath aardewerk	22	2.8
Pingsdorf	240	30.3
Mayen	3	0.4
Proto-steengoed	1	0.1
Steengoed	4	0.5
Totaal	791	100.0 %

Keramieksoort	gewicht	percentage
Kogelpot aardewerk	3342 gr	69.0
Paffrath aardewerk	120 gr	2.5
Pingsdorf	1337 gr	27.5
Mayen	7 gr	0.1
Proto-steengoed	12 gr	0.2
Steengoed	25 gr	0.5
Totaal	4843 gr	100.0 %

Afb. 21.
Verhouding tussen de verschillende ceramieksoorten op basis van het gewicht.

Vanuit een archeologisch standpunt gezien is er in Windesheim veel meer aan de hand. Het klooster beslaat slechts enkele bladzijden van een boek dat begint in het Mesolithicum. De verwachting is dan ook dat bij toekomstige bouwprojecten nog veel meer prehistorische bewoning aan het licht zal komen. Ten zuiden van de Dorpsstraat zijn nog veel Middeleeuwse gegevens te verwachten, al dan niet verband houdend met het klooster. Maar hier kan nog wel een of meerdere generaties over heen gaan voordat de huidige bebouwing plaats moet maken voor nieuwbouw waardoor archeologisch onderzoek mogelijk wordt.

Catalogus met sites in chronologische volgorde

De catalogus bevat verwijzingen naar de kaarten die als bijlage zijn toegevoegd. Voor de vervaardiging van deze kaarten is gebruik gemaakt van de GBKN van de gemeente Zwolle. Van de opgravingen en proefsleuven zijn de begrenzingen en de sporen gedigitaliseerd.

De informatie is ontleend aan publicaties en vermeldingen, veldtekeningen van opgravingen, vondsten, archiefgegevens en informatie van amateur-archeologen.

Voor de catalogus is er naar gestreefd om, per periode, de volgende basisgegevens van de vondsten zo compleet mogelijk weer te geven.

- A- geografische benaming en (centrum) coördinaat;
- B- geomorfologische- en bodemkundige karakterisering;
- C- aard en omvang van de ontsluiting, plus jaartal(len);
- D- archeologische karakterisering van de site, kwaliteit, evt. specificaties (bijv. aantallen structuren);
- E- (archief-)vermelding/rapportage/publicatie;eventueel (museum)depot.

Mesolithicum/Neolithicum

Uit dit tijdvak zijn in Windesheim slechts enkele archeologische sporen en vondsten bekend. Bij drie locaties betreft het losse oppervlaktevondsten uit opgespoten grond. De opgespoten grond is echter wel uit Windesheim afkomstig. De derde vindplaats, bij de Veldweg, leverde tijdens een archeologisch onderzoek een aantal haardkuilen op en twee verspreid liggende stukjes vuursteen.

De losse vondsten zijn moeilijk nauwkeuriger te dateren en kunnen mogelijk doorlopen tot in het Neolithicum. De vondsten worden daarom ook geschaard onder de noemer Mesolithicum/ Neolithicum.

Mesolithicum 1

- A Veldweg. 205.609/495.656
- B dekzandopduiking aan de rand van rivierduin
- C kleine opgraving in 2002 door archeologische dienst van de gemeente Zwolle
- D mesolithisch kampement. Vondst: 6 haardkuilen en twee losse stukken vuursteen (afslagen)
- E depot: archeologische dienst Zwolle

Mesolithicum/Neolithicum 2

- A Windesheim. 203.750/495.800
- B onbekend; waarschijnlijk opgespoten grond
- C losse vondst uit 1959
- D losse vondst van bijl (geweibijl)
- E archis nr. 13025., objectnr. 27EN-1, depot: Stedelijk Museum Zwolle

Mesolithicum/Neolithicum 3

- A Windesheim. 203.900/496.100
- B opgespoten grond
- C losse vondst uit 1961
- D losse vondst van bijl (geweibijl)
- E archisnr. 13044. objectnr. 27EN-17, depot: Stedelijk Museum Zwolle

Mesolithicum/Neolithicum 4

- A Windesheim. 203.900/496.120
- B opgespoten grond
- C losse vondst uit 1969
- D losse vondst van bijl (geweibijl) en fragment werktuig/gereedschap
- E archisnr. 13043 objectnr. 27EN-17, depot: Stedelijk Museum Zwolle

Bronstijd

De Vroege Bronstijd heeft in Windesheim diverse vondsten opgeleverd. Het gaat dan voornamelijk om losse vondsten van aardewerk die tijdens de aanleg van proefsleuven en opgravingsputten zijn gevonden. Een deel van de vondsten is gedaan bij de sporen van een huisplattegrond. De huisplattegrond lijkt qua type meer in de Midden Bronstijd te horen. Mogelijk ligt de datering net op de overgang van de Vroege naar Midden Bronstijd. Het huis wordt dan ook in het onderdeel Midden Bronstijd behandeld.

Vroege Bronstijd 1

- A ten noorden van Pastorietuin, 205.581/495.924
- B rivierduin
- C proefonderzoek/opgraving in 1987. Archeologische dienst gemeente Zwolle
- D vlakvondsten gedaan bij huisplattegrond
- E Depot: archeologische dienst gemeente Zwolle. Literatuur: Van Beek, Clevis en Verlinde 1988, 143-144; Van Beek en Wevers 1995, 106-121.

Midden Bronstijd 1

- A ten noorden van pastorietuin, 205.581/495.924
- B rivierduin
- C proefonderzoek/opgraving in 1987. Archeologische dienst gemeente Zwolle
- D enkele waarschijnlijke ongestructureerde grondsporen en deel van een huisplattegrond
- E Depot: archeologische dienst Zwolle. Literatuur: Van Beek, Clevis en Verlinde 1988, 143-144; Van Beek en Wevers 1995, 106-121.

Romeinse tijd

De vondsten uit de Romeinse tijd in de regio Windesheim behoren tot de categorie losse vondsten. Grondsporen en structuren uit deze periode zijn (nog) niet aangetroffen. Opvallend is dat op de locatie met de toponiem 'de Odinkhof' meerdere voorwerpen zijn gevonden.⁷⁶ Mogelijk wijst dit op de aanwezigheid van een nederzetting in dit gebied. Dat er langs de oostzijde van de IJssel nederzettingen uit de Romeinse tijd hebben gelegen, bewijzen vondsten uit Herxen en Bikkenrade. Bij Bikkenrade zijn sporen aangetroffen van een nederzetting uit de 2de en 3de eeuw n. Chr.

Romeinse tijd 1

- A Windesheim; Veldweg. 205.760/495.200
- B rivierduin
- C losse vondst metaaldetector
- D fibula (armboog- voetboogfibula)
- E archisnr. 23955. objectnr. 27EN-37, collectie: H. Wolf

Romeinse tijd 3

- A Windesheim; 205.310/495.60
- B rivierduin
- C losse vondst metaaldetector
- D bronzen munt (aes II Decentius Caesar 351 n. Chr)
- E archisnr. 222013, determinatie: J.P. van der Vin (Koninklijk Munt en Penningkabinet Leiden), collectie: J. Klomp

Romeinse tijd 2

- A Windesheim; Odinkhof. 205.800/495.200
- B rivierduin
- C losse vondsten metaaldetector
- D bronzen munt, zilveren munt Divius Antonius (161-165) en bronzen hengel
- E archisnr. 38476. objectnr. 27EN-43, collectie: H. Wolf

Vroege Middeleeuwen

In Windesheim ligt een aantal sites die dateren uit de Vroege Middeleeuwen. Op basis van de vondsten kunnen de sites in de Karolingische periode geplaatst worden. Sporen uit de Merovingische tijd zijn in Windesheim niet aangetroffen. Wel is door H. Wolf een aantal voorwerpen uit deze periode aangetroffen.⁷⁷

Vroege Middeleeuwen 1

- A Windesheim; Odinkhof 205.800/495.200
- B rivierduin
- C losse vondsten
- D aardwerkscherven (Badorf, Hunneschans)
- E archisnr. 38476. objectnr. 27EN-43, depot: archeologische dienst gemeente Zwolle

Vroege Middeleeuwen 2

- A Windesheim 205.750/495 250
- B rivierduin
- C losse vondsten
- D aardewerk (Badorf)
- E archisnr. 23907, depot: archeologische dienst gemeente Zwolle

Vroege Middeleeuwen 3

- A Windesheim; het oude klooster. 205 750/495 200
- B rivierduin
- C losse vondsten metaaldetector
- D bronzen sleutel, 2 pseudo munt fibulae, kruisvormige fibula, 2 rozet fibulae gelijkarmige fibula, mesheft, onderdeel van mes, riemtong, 3 onderdelen van gordel, gesp, gewicht, spinklosje en twee zilveren munten
- E archisnr. 27336. collectie: H. Wolf

Volle Middeleeuwen

Uit deze periode zijn naast talrijke losse vondsten ook grondsporen aangetroffen. lxxviii
Het gaat dan voornamelijk om sporen van omheiningen.

Volle middeleeuwen 1

- A Windesheim; Odinkhof. 205.800/495.200
- B rivierduin
- C losse vondsten
- D aardewerkscherven (Pingsdorf, kogelpot)
- E archisnr. 38476, depot. archeologische dienst gemeente Zwolle

Volle Middeleeuwen 2

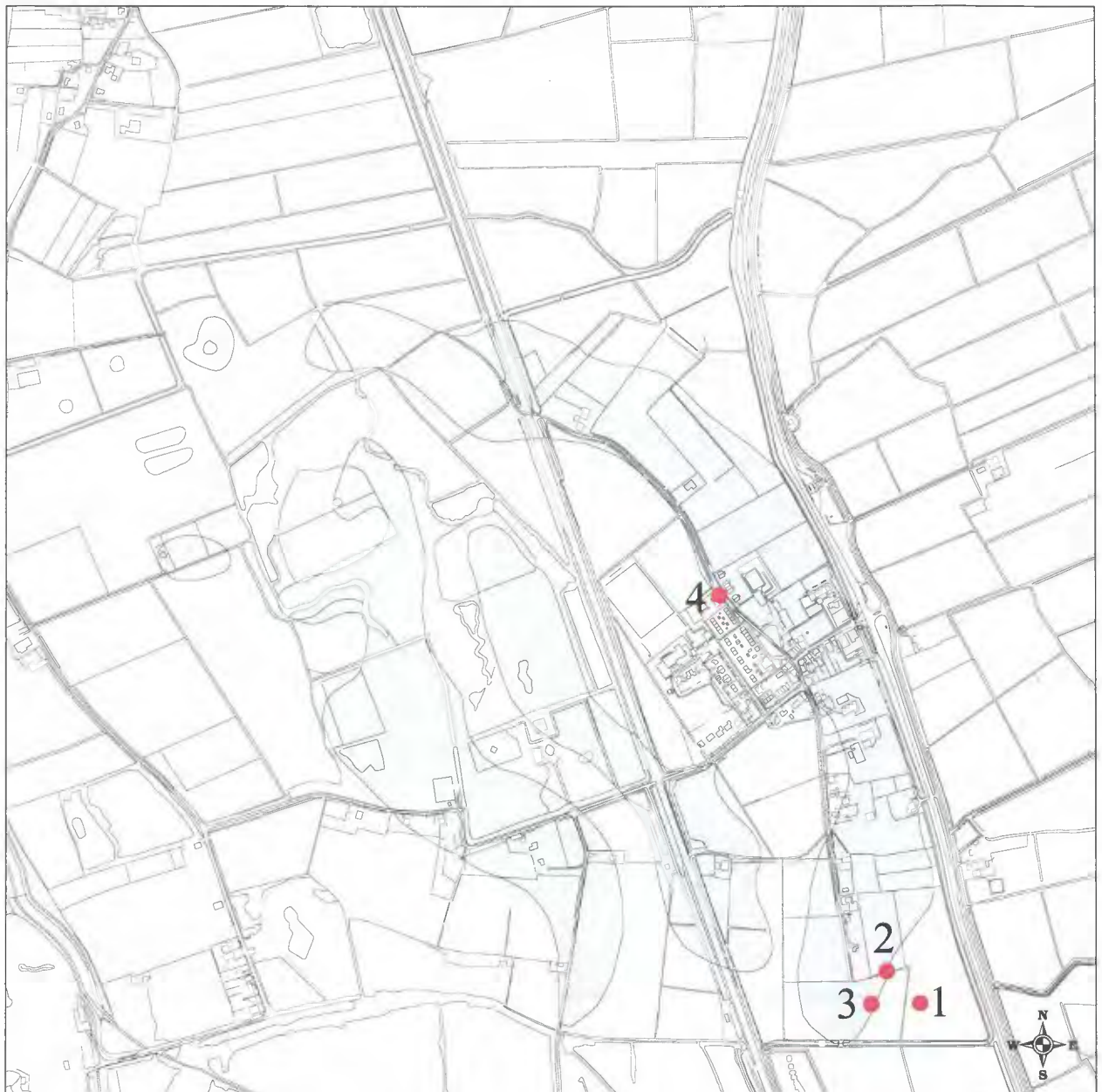
- A Windesheim. 205.750/495.250
- B rivierduin
- C losse vondsten
- D aardewerk (Paffrath)
- E archisnr. 23907, objectnr. 27EN-41, depot. archeologische dienst gemeente Zwolle

Volle Middeleeuwen 3

- A Windesheim, het oude klooster. 205.750/495.200
- B rivierduin
- C losse vondsten metaaldetector
- D zilveren munt (ca. 1000) en zilveren munt (1002-1024)
- E

Volle Middeleeuwen 4

- A Windesheim, 205.494/495.911
- B rivierduin
- C opgraving in 1988 Archeologische dienst gemeente Zwolle
- D losse grondsporen
- E

Late Middeleeuwen

Late Middeleeuwen 1

- A Windesheim, 205.614/495.866
- B rivierduin
- C proefonderzoek 1986 R. van Beek
- D ingraving mogelijke muur
- E Literatuur: Van Beek en Clevis 1987, 84

Late Middeleeuwen 2

- A Windesheim, 205.622/495.848
- B rivierduin
- C proefonderzoek 1986 R. van Beek
- D afvalkuil
- E Literatuur: Van Beek en Clevis 1987, 84

Late Middeleeuwen 3

- A Windesheim, 205.590/495.915
- B rivierduin
- C opgraving 1986/1987 R. van Beek
- D twee afvalkuilen
- E Literatuur: Van Beek en Clevis 1987, 88-89

Late Middeleeuwen 4

- A Windesheim, 205.505/495.896
- B rivierduin
- C opgraving 1988 Archeologische Dienst gemeente Zwolle
- D afvalkuil
- E Informatieblad 1988; Vermeeren 1993, 133-136

Late Middeleeuwen 5

- A Windesheim, 205.599/495.790
- B rivierduin
- C waarneming rioolwerkzaamheden 1980
- D muurresten (27 x 13 x 6.5)
- E Van Beek en Clevis 1987, 82

1. HCO Hss. Vorg 920, 7e fol
2. Pierik 2000, 114-115
3. HCO, Verzameling handschriften VORG nr. 862-863
4. Het gaat om fragmenten van grafzerken; bij de deel van de boerderij werd een brokstuk met de afbeelding van een ridder met volle wapenuitrusting aangetroffen
5. Mondelinge mededeling H. Beltman uit Wythmen
6. Het gaat om bakstenen van een groot formaat en enkele scherven van steengoed uit Siegburg
7. Het is niet geheel duidelijk of in de oorkonde uit 1028 de naam vermeld staat als "Windesheim" of "Windeshem". Van de oorspronkelijke oorkonde uit 1028 zijn slechts twee kopieën uit respectievelijk 1530 en 1704 bewaard gebleven; Blok 1987, 15
8. Registers en Rekeningen van het Bisdom Utrecht 1325-1336, 580
9. Arens 1908, 612-632
10. Het gaat om die "in Venum" op de linker rivieroever, oftewel in Kamperveen; Zeiler 1996, 79
11. Zeiler 1996, 79
12. Repertorium Essen
13. Registers en Rekeningen van het bisdom Utrecht 1325-1336, 574
14. Zeiler 1992, 47, noot 16
15. Schriftelijke mededeling F.D. Zeiler
16. 1 Sallandse morgen = 1,2323 ha
17. RAO, Markenarchief nr. 902
18. Van Beek 1988, 76
19. Van Beek 1988, 78
20. De hoeve van Engelbertus worden in het register van proosdij van St. Lebuinus ook wel aangeduid als het goed Ten Berghe-Ten Damme of Daarboven
21. Slicher van Bath 1957, 450
22. Van der Leeuw 1987, 252
23. Van Beek en Clevis 1987
24. Berkenvelder 1980, 192-193, reg. 265
25. Van Beek 1988, 79; dit terrein werd ook wel aangeduid als "t oude klooster"
26. Onderzoek D.J. de Vries 11-2-1987, Van Beek 80
27. Van Dijk 1987
28. Van Dijk 1987, 96
29. Van Dijk 1987, 97, vertaling Chronicon Windeshemense, 275
30. Busch voltooide zijn Chronicon Windeshemense in 1464
31. Van Dijk 1987, 97
32. Van Dijk 1987, 101
33. Zeiler 1992
34. Zeiler 1992, 41
35. Zeiler 1992, 44; gegevens ontleent uit Mensema, Repertorium Essen
36. Zeiler 1992, 44
37. Zeiler 1992, 55
38. schriftelijke mededeling F.D. Zeiler
39. schriftelijke mededeling F.D. Zeiler
40. Zeiler 1992, 41
41. Mondelinge mededeling bewoner Dorpsstraat
42. Het plaggendek moet minstens 50 cm dik zijn om aangemerkt te kunnen worden als een es
43. De kuil had een diameter van 2.5 meter en was ingegraven in het gele dekszand
44. Onder het steengoed bevinden zich fragmenten van drie kannen van onbehandeld steengoed (steengoed 1) uit Siegburg. Onder het aardewerk een fragment van een voorwerp van grijsbakkend aardewerk en een scherf van een roodbakken grape.
45. Van der Chijs, 1858, PL XVIII, 151, 15; determinatie H. Hasselt
46. Het gaat om scherven van onbehandeld steengoed (steengoed 1) uit Siegburg, behandeld steengoed (steengoed 2) uit Langerwehe, grijsbakken aardewerk en fragmenten van roodbakken aardewerk grappen.
47. Van der Chijs 1852, PLVII, 44, 15; determinatie H. Hasselt
48. Clevis en van Beek 1987, 87
49. Clevis en Van Beek 1987, 90
50. Clevis en van Beek 1987, 82
51. Het gaat om fragmenten van twee roodbakken grappen en een trechterbeker van steengoed 1 uit Siegburg. Verder bevonden zich in de kuil nog drie ijzeren nagels en een ijzeren duim.
52. Van Beek en Wevers 1995, 107
53. Van Beek en Wevers 1995, 108; de interpretatie van alternerende veeboxen in Windesheim is gebaseerd op de sporen van alternerende veeboxen in Rechteren. Hier werden naast palen ook sporen van schotten in de bodem aangetroffen
54. Van Beek, Clevis en Verlinde 1988, 144
55. Informatieblad Monumentenzorg en Archeologie juli 1988 en Vermeeren 1993, 136
56. De bril is gevonden op het achtererf van een van de huizen "de Vergulde Arend" aan de Oude Kerkhofstraat; www.sna.nl/opgraven/2001/bergenopzoom.html
57. Het gaat om een vermelding in de preek van de Dominicaanse monnik Giordano da Rivolta in Pisa.
58. Het gaat om de uitsnede in een fresco in het Dominicanerklooster San Nicolò zu Treviso met daarop de afbeelding van Kardinaal Hugo van Provence; geschilderd door Thomas van Modena; Steuer 1985, 55
59. Appuhn 1958a, 1-8; Appuhn 1958b, 62-65
60. Steuer 1985, 46-56

61. Voor dit exemplaar uit Londen: Rhodes 1982, 58-73, Bergen op Zoom: Archeologische dienst gemeente Bergen op Zoom.
62. Clevis 1988, 15-20
63. De grafkelder was gemetseld van bakstenen van 23 x 11 x 4.5 met een 10 lagenmaat van 50.5 cm.
64. Clevis 1988, 15
65. Het skeletonderzoek is verricht door F. Laarman (ROB) en revalidatiearts dr. Kockelbergh te Zwolle
66. De man leed aan "Spondylosis deformans"
67. De vrouw zal geleden hebben aan "Calcinosis metabolica universalis". Hierbij vindt kalkafzetting plaats in het bindweefsel van pezen, fascies en het zenuwweefsel; intern rapport dr. Kockelbergh 1987.
68. De knoop uit Zwolle uit het Nijkerkenbolwerk heeft een identieke versiering en is op basis van muntvondsten te dateren tussen 1785 en 1821, Hasselt 1987; de knoop uit Haarlem was verguld en is onjuist als keelknoop geïnterpreteerd; The Coinhunter 1986, 28
69. Archief Hervormde gemeente Windesheim, invnr. 2
70. Berkenvelder 1970, 70
71. Mensema en Gevers 1987, 156-157
72. Uitwerking van dit onderzoek vindt plaats door A. Verlinde
73. Smit 1995, 8
74. Het gaat o.a om een muur van bakstenen met formaat 29x13.5x6 en 22x11x5.
75. De prehistorische scherf was niet exacter te dateren
76. Uit documentatie van H. Wolf kunnen nog gemeld worden: twee Romeinse fibulae, waarvan één laat-Romeins en drie bronzen munten
77. Het gaat om een riemtong, een fibula en een leerbeslag uit de Merovingische periode en een groot aantal fibulae, waaronder 4 muntfibulae en twee dierfibulae, drie beslagstukken, drie munten en een riemtong uit de Karolingische periode.
78. Onder de losse vondsten bevinden zich ook een aantal metalen voorwerpen uit de omgeving van de Odinkhof. Het gaat om negen schijffibulae, 7 penningen, waarvan één op naam van Bernoldus II en een riemtong

Literatuur

- Appuhn, H. 1958a. Ein denkwürdiger Fund. In: *Zeiss-Werkzeitschrift* 6, 1-8.
- Appuhn, H. 1958b. Wie alt sind die Nietbrillen von Wienhausen. In: *Zeiss-Werkzeitschrift* 6, 62-65
- Arens, F. 1908. Das Herbergregister des Stiftes Essen von seinen drei Oberhöfen Olst, Archem und Yrthe in Salland, In: *VMORG 1908*, 626 e.v.
- Beek, R. van 1987. Tussen keizer en klooster. Een stukje oudste geschiedenis van Windesheim. In: F.C. Berkenvelder et al (red.). *Windesheim. Studies over een Sallands dorp bij de IJssel*. 17-25
- Beek, R. van 1988. Windesheim, klooster in discussie. In: *Zwols Historische Tijdschrift*, nr. 3, jaarg. 5. 76-84.
- Beek, R. van en H. Wevers 1995. Twee woonstalhuizen uit de Vroege Bronstijd. Windesheim (Zwolle) en Rechteren (Dalfsen). In: H. Clevis en J. de Jong (red.) *Archeologie en Bouwhistorie in Zwolle* 3, 107-123.
- Beek, R. van en H. Clevis 1987. Een klooster gezocht. Een archeologisch onderzoek naar restanten van het moederklooster van de Moderne Devotie te Windesheim. In: F.C. Berkenvelder et al (red.). *Windesheim. Studies over een Sallands dorp bij de IJssel*. 77-93.
- Berkenvelder, F.C. 1970. *Zo was Zwolle rond 1900*.
- Berkenvelder, F.C. 1980. *Zwolsse Regesten 1350-1399*, I.
- Blok, D.P. 1987. De plaatsnaam Windesheim. In: F.C. Berkenvelder et al.(red.). *Windesheim. Studies over een Sallands dorp bij de IJssel*. 15-17.
- Chijs, P.O. van der 1852. *De munten der voormalige graven en hertogen* van de vroegste tijden tot aan de pacificatie van Gend.
- Chijs, P.O. van der 1858. *De munten der voormalige graafschappen Holland en Zeeland alsmede der heerlijkheden Vianen, Asperen en Heukelom*, van de vroegste tijden tot aan de pacificatie van Gend.
- Dijk, R.Th.M. van 1987. De ligging van het klooster te Windesheim. In: F.C. Berkenvelder et al.(red.). *Windesheim. Studies over een Sallands dorp bij de IJssel*, 93-127.
- Informatieblad monumentenzorg en archeologie in Zwolle* juli 1988. Windesheim: op zoek naar een klooster.
- Gevers, A.J. en A.J. Mensema. 1987. Het huis Windesheim. In: F.C. Berkenvelder et al.(red.). *Windesheim. Studies over een Sallands dorp bij de IJssel*, 151-164.
- Leeuw, M. van der 1987. Windesheim-welstand en grondbezit. In: F.C. Berkenvelder et al.(red.). *Windesheim. Studies over een Sallands dorp bij de IJssel*. 251-265.
- Mensema, A.J. 1981. Repertorium op de leenregisters van de leen- en hofhorige goederen van de Proosdij van St. Lebuïnus te Deventer, 1408-1809.
- Muller, S. z.j. Registers en Rekeningen van het bisdom Utrecht 1325-1336.
- Pierik, B. 2000. Kroniek of grafregister? Begraven op Bergklooster door de eeuwen heen. In: U. de Kruijf, J. Kummer en F. Pereboom (red.). *Een klooster ontsloten. De kroniek van Sint-Agnietenberg bij Zwolle door Thomas van Kempen*. 113-123.
- Rhodes, M. 1982. A pair of fifteenth-century spectacle frames from the city of London. In: *The Antiquaries Journal* 52, 58-73
- Slicher van Bath, B.H. 1957. Een samenleving onder spanning. Geschiedenis van het platteland in Overijssel. Assen.
- Smit, J.L. 1995. NP-3. De grootste boreaal-mesolithische nederzetting van Nederland. In: Bundel mesolithicumdag Veendam. Lezingen Midden Steentijd Dag –21 november 1992, 7-19.
- Spek, T. 1996. Het rivierenlandschap van de IJssel. In: T. Spek, F.D. Zeiler, E. Raap (red.) *Van de Hunnepe tot de zee. De geschiedenis van het Waterschap Salland*, 47-73.
- Steuer, H. 1985. Mittelalterliche Nietbrillen aus Freiburg im Breisgau. In: *Archäologische Nachrichten aus Baden*. 34, 46-56

- Vermeeren, C. 1993. Een beerkuil van het klooster te Windesheim. In: *Archeologie en bouwhistorie in Zwolle I*, 133-137.
- Vries, D.J. de en G. Berends 1987. De bouwkundige restanten van het klooster te Windesheim. In: F.C. Berkenvelder et al(red.). *Windesheim. Studies over een Sallands dorp bij de IJssel*. 129-151.
- Zeiler, F.D. 1992. Windesheim. Rentambt en dorp. *IJsselakademiebrochurereeks 1*.
- Zeiler, F.D. 1996. Salland: bewoning, ontginning, bedijking. In: T. Spek, F.D. Zeiler, E. Raap (red.) *Van de Hunnepe tot de zee. De geschiedenis van het Waterschap Salland*, 73-85.

Bijlage 1

Vondstenlijst opgravingen Windsheim 1986-2002

Zwolle

volgnr.	vondstnr.	materiaal	baksel	vorm	aantal	datering	herkomst	context
1	1-1-1	steengoed	steengoed1	kan	2	1400-1500	Siegburg	kuil
2	1-1-1	steengoed	steengoed1	kan	1	1400-1500	Siegburg	kuil
3	1-1-1	steengoed	steengoed1	kan	1	1400-1500	Siegburg	kuil
4	1-1-1	aardewerk	grijsbakken		4			kuil
5	1-1-1	aardewerk	roodbakken	grape	1			kuil
6	1-1-1	ijzer		mes	1			kuil
7	1-1-1	brons			1			kuil
8	1-1-1	bot			2000			kuil
9	1-1-2	steengoed	steengoed1	kan	1	1400-1500	Siegburg	kuil
10	1-1-2	steengoed	steengoed1	kan	1	1400-1500	Siegburg	kuil
11	1-1-2	steengoed	steengoed1		1		Siegburg	kuil
12	1-1-2	steengoed	steengoed1		1		Siegburg	kuil
13	1-1-2	steengoed	steengoed1		1		Siegburg	kuil
14	1-1-2	aardewerk	grijsbakken		2			kuil
15	1-1-2	aardewerk	roodbakken	grape	1			kuil
16	1-1-2	aardewerk	roodbakken		1			kuil
17	1-1-3	steengoed	steengoed1	kan	2		Siegburg	kuil
18	1-1-3	steengoed	steengoed1	kan	2		Siegburg	kuil
19	1-1-3	steengoed	steengoed1	kan	3		Siegburg	kuil
20	1-1-3	steengoed	steengoed1				Siegburg	kuil
21	1-1-3	steengoed	steengoed1	drinkschaal	2		Siegburg	kuil
22	1-1-3	steengoed	steengoed2		1		Siegburg	kuil
23	1-1-3	steengoed	steengoed2		1		Langerwehe	kuil
24	1-1-3	steengoed	steengoed2		1			kuil
25	1-1-3	aardewerk	grijsbakken		1			kuil
26	1-1-3	aardewerk	grijsbakken		1			kuil
27	1-1-3	aardewerk	grijsbakken		1			kuil
28	1-1-3	aardewerk	roodbakken	grape	2			kuil
29	1-1-3	aardewerk	roodbakken		1			kuil
30	1-1-3	aardewerk	roodbakken		1			kuil
31	1-1-3	aardewerk	roodbakken		1			kuil
32	1-1-3	aardewerk	roodbakken		2			kuil
33	1-1-3	aardewerk	roodbakken		1			kuil
34	1-1-3	aardewerk	roodbakken		1			kuil
35	1-1-4	steengoed	steengoed1	kan	1		Siegburg	ingraving
36	1-1-4	steengoed	steengoed1		2		Siegburg	ingraving
37	1-1-4	steengoed	steengoed2		2		Siegburg	ingraving
38	1-1-4	steengoed	steengoed2		1		Langerwehe	ingraving
39	1-1-4	aardewerk	grijsbakken		1			ingraving
40	1-1-4	aardewerk	roodbakken	grape	4			ingraving
41	1-1-4	aardewerk	roodbakken	grape	3			ingraving
42	1-1-4	aardewerk	roodbakken		1			ingraving
43	1-1-4	aardewerk	roodbakken		1			ingraving
44	1-1-4	aardewerk	roodbakken		2			ingraving
45	1-1-4	aardewerk	roodbakken		2			ingraving
46	1-1-4	zilver		munt(groot)	1	1377-1393	Gelderland	ingraving
47	1-1-0	zilver		munt	1	1482-1495	Holland	
47	3-1-1	steengoed	steengoed1	kan	6		Siegburg	kuil
48	3-2-1	steengoed	steengoed1		1		Siegburg	kuil
49	3-2-1	aardewerk	roodbakken	grape	2			kuil
50	3-2-1	ijzer		nagel	1			kuil
51	3-2-1	ijzer			1			kuil
52	3-2-1	bot			1			kuil
53	3-2-1	bot			1			kuil
54	7,8,D,E	steengoed	steengoed1	kan	1		Siegburg	
55	7,8,D,E	steengoed	steengoed1	kan	2		Siegburg	
56	7,8,D,E	steengoed	steengoed1	kan	1		Siegburg	
57	7,8,D,E	steengoed	steengoed1	kan	1		Siegburg	
58	7,8,D,E	steengoed	steengoed1	kan	10		Siegburg	
59	7,8,D,E	steengoed	steengoed1	kan	5		Siegburg	
60	7,8,D,E	steengoed	steengoed1	kan	1		Siegburg	
61	7,8,D,E	steengoed	steengoed1	kan	1		Siegburg	
62	7,8,D,E	steengoed	steengoed1	kan	1		Siegburg	
63	7,8,D,E	steengoed	steengoed1	kan	4		Siegburg	
64	7,8,D,E	steengoed	steengoed1	kan	1		Siegburg	
65	7,8,D,E	steengoed	steengoed2	kan	1		Siegburg	
66	7,8,D,E	steengoed	steengoed2	kan	1		Siegburg	
67	7,8,D,E	steengoed	steengoed4	kan	1			

Bijlage 1

Vondstenlijst opgravingen Windsheim 1986-2002

Zwolle

<u>volgnr.</u>	<u>vondstnr.</u>	<u>materiaal</u>	<u>baksel</u>	<u>vorm</u>	<u>aantal</u>	<u>datering</u>	<u>herkomst</u>	<u>context</u>
68	7,8,D,E	steengoed	steengoed4		1			
69	7,8,D,E	steengoed	steengoed4		2			
70	7,8,D,E	steengoed	steengoed4		1			
71	7,8,D,E	steengoed	steengoed4		1			
72	7,8,D,E	steengoed	steengoed5		1			
73	7,8,D,E	aardewerk	grijsbakken		5			
74	7,8,D,E	aardewerk	grijsbakken		3			
75	7,8,D,E	aardewerk	kogelpot	kogelpot	4			
76	7,8,D,E	aardewerk	kogelpot	kogelpot	2			
77	7,8,D,E	aardewerk	kogelpot	kogelpot	1			
78	7,8,D,E	aardewerk	kogelpot	kogelpot	1			
79	7,8,D,E	aardewerk	kogelpot	kogelpot	2			
80	7,8,D,E	aardewerk	kogelpot	kogelpot	2			
81	7,8,D,E	aardewerk	kogelpot	kogelpot	6			
82	7,8,D,E	aardewerk	kogelpot	kogelpot	1			
83	7,8,D,E	aardewerk	Paffrath	kogelpot	1			
84	7,8,D,E	aardewerk	Pingsdorf		1			
85	7,8,D,E	aardewerk	Pingsdorf		5			
86	12-1-4	steengoed	steengoed1	trechterbeker	2		Siegburg	kuil
87	12-1-4	steengoed	steengoed2		1		Langerwehe	kuil
88	12-1-4	aardewerk	roodbakken	grape	14			kuil
89	12-1-4	aardewerk	roodbakken	grape	5			kuil
90	12-1-4	aardewerk	roodbakken		1			kuil
91	12-1-4	aardewerk	roodbakken		1			kuil
92	12-1-4	aardewerk	roodbakken		1			kuil
93	12-1-4	aardewerk	roodbakken		1			kuil
95	12-1-4	ijzer	nagel		1			kuil
96	12-1-4	ijzer	nagel		1			kuil
97	12-1-4	ijzer	nagel		1			kuil
98	12-1-4	ijzer	duim		1			kuil
99	18-2	bot			3			kuil
100	18-0-2	bot	onderkaak		1			kuil
101	18-0-2	bot			43			kuil
102	18-0-2	bot	onderkaak		1			kuil
103	18-0-2	bot	onderkaak		1			kuil
104	18-0-2	bot	onderkaak		1			kuil
105	18-0-2	bot	onderkaak		1			kuil
106	18-0-2	bot	onderkaak		1			kuil
107	18-0-2	bot	onderkaak		1			kuil
108	18-0-2	bot	onderkaak		1			kuil
109	18-0-3	aardewerk	Pingsdorf		1			kuil
110	18-0-3	aardewerk	Pingsdorf		1			kuil
111	18-0-3	aardewerk	kogelpot		1			kuil
112	18-0-3	bot			1			kuil
113	18-0-4	aardewerk	grijsbakken		1			paalkuil
114	18-0-5	baksteen			4			paalkuil
115	18-0-7	aardewerk	kogelpot		1			paalkuil
116	18-0-8	steengoed	steengoed2		1			kuil
117	18-0-8	aardewerk	grijsbakken		1			kuil
118	18-0-8	aardewerk	roodbakken		1			kuil
119	18-0-8	aardewerk	roodbakken		1			kuil
120	18-0-8	aardewerk	roodbakken		1			kuil
121	18-0-8	baksteen			2			kuil
122	18-0-9	baksteen			1			kuil
123	18-0-9	bot			1			kuil
124	18-0-11	steengoed	steengoed1	s1-dri-1;drinkschaal	1	1400-1500	Siegburg	kuil
125	18-0-11	steengoed	steengoed1	kan	1		Siegburg	kuil
126	18-0-11	steengoed	steengoed1		2		Siegburg	kuil
127	18-0-11	steengoed	steengoed2		1		Siegburg	kuil
128	18-0-11	steengoed	steengoed2		1			kuil
129	18-0-11	aardewerk	roodbakken	grape	1			kuil
130	18-0-11	aardewerk	roodbakken		1			kuil
131	18-0-11	aardewerk	roodbakken		1			kuil
132	18-0-11	glas		vensterglas	1			kuil
133	18-0-11	bot			12			kuil
134	18-0-13	baksteen			3			paalkuil
135	18-0-14	baksteen			1			paalkuil
136	18-0-15	baksteen			1			paalkuil

Bijlage 1

Vondstenlijst opgravingen Windsheim 1986-2002

Zwolle

<u>volgnr.</u>	<u>vondstnr.</u>	<u>materiaal</u>	<u>baksel</u>	<u>vorm</u>	<u>aantal</u>	<u>datering</u>	<u>herkomst</u>	<u>context</u>
137	18-0-16	aardewerk	roodbakken		1			paalkuil
138	18-0-18	dakpan			1			kuil
138	18-0-18	bot			5			kuil
139	18-0-20	bot			90			afvalkuil
140	18-0-20	bot	onderkaak		1			afvalkuil
141	18-0-20	bot	onderkaak		1			afvalkuil
142	18-0-20	bot	onderkaak		1			afvalkuil
143	18-0-20	bot	onderkaak		1			afvalkuil
144	18-0-20	bot	onderkaak		1			afvalkuil
145	18-0-20	bot	hoornpit		6			afvalkuil
146	18-0-20	ijzer		lepelboor	1			afvalkuil
147	18-0-20	ijzer			1			afvalkuil
148	18-0-20	lood/ijzer			1			afvalkuil
149	18-0-20	koper		ketel	1			afvalkuil
150	18-0-21	steengoed	steengoed2		1		Langerwehe	kuil
151	18-0-21	steengoed	steengoed2		1		Langerwehe	kuil
152	18-0-21	aardewerk	roodbakken		1			kuil
153	18-0-21	aardewerk	roodbakken		1			kuil
154	18-0-21	dakpan			3			kuil
155	18-0-21	lei			4			kuil
156	18-0-21	ijzer		nagel	1			kuil
157	18-0-21	slak			1			kuil
158	18-0-23	aardewerk	roodbakken	grape	1			kuil
159	18-0-24	aardewerk	Pingsdorf		1		Rijnland	kuil
160	18-0-24	aardewerk	kogelpot		1			kuil
161	18-0-24	aardewerk	kogelpot		1			kuil
162	18-0-25	aardewerk	kogelpot		1			kuil
163	18-0-25	bot			1			kuil
164	18-0-28	steengoed	steengoed1		1		Siegburg	kuil
165	18-0-30	steengoed	steengoed2		1			kuil
166	18-0-0	steengoed	steengoed1	kan	1		Siegburg	
167	18-0-0	steengoed	steengoed1	kan	1		Siegburg	
168	18-0-0	steengoed	steengoed1		1		Siegburg	
169	18-0-0	steengoed	steengoed1		1		Siegburg	
170	18-0-0	steengoed	steengoed1		1		Siegburg	
171	18-0-0	steengoed	steengoed1		1		Siegburg	
172	18-0-0	steengoed	steengoed1		1		Siegburg	
173	18-0-0	steengoed	steengoed1		1		Siegburg	
174	18-0-0	steengoed	steengoed1		1		Siegburg	
175	18-0-0	steengoed	steengoed1		1		Siegburg	
176	18-0-0	steengoed	steengoed2	kan	1		Langerwehe	
177	18-0-0	steengoed2	steengoed2	kan	1		Langerwehe	
178	18-0-0	steengoed	steengoed2		1		Siegburg	
179	18-0-0	steengoed	steengoed2		1		Raeren	
180	18-0-0	steengoed	steengoed2		1		Raeren	
181	18-0-0	steengoed	steengoed2		1			
182	18-0-0	steengoed	steengoed2		1			
183	18-0-0	aardewerk	grijsbakken		1			
184	18-0-0	aardewerk	roodbakken	grape	1			
185	18-0-0	aardewerk	roodbakken	grape	1			
186	18-0-0	aardewerk	roodbakken	kom	1			
187	18-0-0	aardewerk	roodbakken		3			
188	18-0-0	aardewerk	roodbakken		1			
189	18-0-0	aardewerk	roodbakken		1			
190	18-0-0	aardewerk	roodbakken		1			
191	18-0-0	aardewerk	roodbakken		1			
192	18-0-0	aardewerk	roodbakken		1			
193	18-0-0	aardewerk	roodbakken		1			
194	18-0-0	aardewerk	roodbakken		1			
195	18-0-0	aardewerk	roodbakken		1			
196	18-0-0	aardewerk	roodbakken		1			
197	18-0-0	aardewerk	roodbakken		1			
198	18-0-0	aardewerk	industrieel wit		1			
199	18-0-0	aardewerk	faience	bord	1			
200	18-0-0	bot			11			
201	18-0-0	ijzer		beslagplaat	1			
202	18-0-0	ijzer		nagel	4			
203	18-0-0	brons		gietsprop	1			

Bijlage 2

Zwolle

Voor geïntreseeden is de tabel opvraagbaar bij de archeologisch dienst Zwolle.